

Research Paper

Discourse Analysis of the Grounds of Dissatisfaction and Protest Behaviors of the Last Two Decades (with an Emphasis on Laclau and Mouffe's Discourse Analysis Method)

Karim Rezadoost^{*1}, Jafar Hezar Jaribi² , Ehsan Kazemi³ , Hida Tavafi⁴

¹ Associate Professor of Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Economics and Social Sciences, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran, k.rezadoost@scu.ac.ir

² Professor of Sociology, Department of Cooperation and Social Welfare, Faculty of Social Sciences, Allameh Tebataba'i University of Tehran, Tehran, Iran, jafar_hezar@yahoo.com

³ Assistant Professor of Political Science, Department of Political Science, Faculty of Law and Political Science, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran, e.kazemi@scu.ac.ir

⁴ Ph.D. Candidate in Sociology of Social Problems of Iran, Department of Social Sciences, Faculty of Economics and Social Sciences, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran, tavafi8997@gmail.com

10.22080/SSI.2023.25231.2097

Received:

April 3, 2023

Accepted:

August 23, 2023

Available online:

September 19, 2023

Keywords:

Social dissatisfaction,
Protest behavior,
Political institution,
Discourse analysis,
Khuzestan.

Abstract

Objectives: The current research was carried out with the aim of sociologically explaining the grounds of dissatisfaction and protest behaviors in the last two decades (summer 1400-1380) in Iran, with an emphasis on protests in Khuzestan province. **Methods:** The research has used the discourse analysis method to achieve the above goal. The research participants are 34 knowledgeable people, local trustees and people with the ability to analyze social, cultural and political issues, managers and experts of various organizations in the field of cultural, social, political and security environment, university professors and expert experts familiar with the subject and texts. It is related to the state of dissatisfaction and protests in the last two decades. These participants were selected using theoretical sampling in the process of data collection and analysis. The data were collected using the in-depth interview method and analyzed with the help of Laclou and Mouffe's discourse analysis method through three steps (drawing the discourse space, alienating and articulating). **Results:** The discourse analysis of the texts revealed that the floating sign of protests and unrest in Khuzestan by highlighting the "accumulation of people's demands" as the main sign, reveals the approach of the discourse of protests and unrest in Khuzestan in the last two decades. Such highlighting is indicative of its own specific times or meanings; So that "regional inequality", "water crisis and drought", "environmental problems", "lack of good urban governance", "feeling of failure and hopelessness", "tribalism", "activism of different actors", "economy-centered", "feeling of relative deprivation" as the main moments and signifiers. They organize the articulation of the dissatisfaction discourse in the last two decades in Khuzestan. **Conclusion:** Discourse analysis according to Laclau and Mouffe regarding dissatisfactions in the last two decades in Khuzestan shows that the problems left over from the multitude of unresolved issues in Khuzestan province have brought the work to a boiling point, and in the meantime, a combination of people's feelings and perceptions. Khuzestan has also influenced their behavior and political action and finally, it has formed the emergence of protest behavior and the phenomenon of unrest. Based on the findings, the articulation of the ruling discourse on protest behaviors and social dissatisfactions in the last two decades has been drawn.

*Corresponding Author: Karim Rezadoost

Address: Associate Professor of Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Economics and Social Sciences, Shahid Chamran University, Ahvaz, Iran

Email: k.rezadoost@scu.ac.ir

Extended abstract

1. Introduction

The evidence indicates that in the last two or three decades, mass movements and protests have grown and expanded greatly in Iran. Protest and social movements have always been an important lever in social, political, and cultural transformations. The root of their emergence should be seen in the crises that cause deep dissatisfaction among the people with political institutions. With the spread of desperation to improve the situation, people started to challenge the institutions and in this way, protest and social movements were created; however, it would be simplistic to summarize the emergence of protest movements in such a short description. One of the most complicated parts of understanding social discontent is going back to its roots. It is quite clear that there is no single cause of protest or dissatisfaction, and a series of factors are involved in its occurrence. Therefore, in this research, according to the topic of the research, the analysis of the discourses and the explanation of the grounds and causes of dissatisfaction and protest behaviors in the last two decades in Iran, with an emphasis on the protests in Khuzestan province, are discussed.

2. Methods

The current research is applied in terms of purpose and qualitative in terms of research methodology and is basically based on the paradigm of interpretivism and social constructionism. Discourse analysis is a method of qualitative data analysis that focuses on paying attention to words, sentences, linguistic features, or in other words, the way language is used in a critical way. In this regard, in order to

determine indicators and concepts of dissatisfaction and protest behaviors based on the insights and experiences of political, scientific, and social experts and the reviewed texts...; Acquiring practical and action-oriented knowledge to reduce or resolve social issues; Developing a framework and model for understanding social protests and grievances; Identifying the factors and contexts, processes, strategies, and consequences and finally detailing the discourse governing the protest behaviors and dissatisfactions in the last two decades, the method of discourse analysis (Laclou and Mouffe) is used. According to the scope of the statistical population, the current research has four different types of statistical population as follows: 1- Informed people, local trustees, and people with the ability to analyze social, cultural, and political issues at the province level 2- Managers and experts of various organizations in the field cultural, social, political, and security environment 3- University professors and experts familiar with the subject 4- Existing texts on the state of dissatisfaction and protests in the last two decades. The study field of this research is Khuzestan province. Theoretical sampling has been used in this research. The sample size is determined based on reaching theoretical saturation in theoretical sampling during the study. This happened when more and newer features of the data were not recognized and by conducting additional interviews, there was no change in the classification of categories and concepts and the creation of new concepts and signifiers. Due to the fact that two categories of texts were used in this research according to various principles (1- texts related to books, articles, and meetings of experts in the field of dissatisfaction and protest behaviors, 2- interview texts from three

categories of the statistical population mentioned) in addition to the texts obtained from interviews with scientific, cultural, social and political experts, various texts in the field of protests and dissatisfactions have also been used. A total of 34 cases have been included in the analysis.

3 .Results

The discourse analysis of the texts revealed the floating sign of protests and unrest in Khuzestan by highlighting the "accumulation of people's rightful demands" as the main sign, reveals the approach of the discourse of protests and unrest in Khuzestan in the last two decades. Such highlighting is indicative of its own specific times or meanings; such as "regional inequality", "water crisis and drought", "environmental problems", "lack of good urban governance", "feeling of failure and despair", "tribalism", "activism of different actors", "economy-oriented" and feeling of deprivation relatives, as the main tenses and signifiers, organize the articulation of the discourse of dissatisfaction in the last two decades in Khuzestan.

4 .Conclusion

What happened in the protests of the last two years should not only be focused on the security aspects of these protests, but these protests have sociological and psychological infrastructures that can be considered. The most prominent of which is the social sphere, or in other words, the social economy sphere, which causes

poverty and a sense of deprivation among protest activists, the feeling of distance, sometimes cultural distance with the discourse of the Islamic Revolution society, and the reduction of trust in existing political currents. In fact, these social and cultural variables can be considered in their own way. Therefore, the results of the present research show that it is necessary to evaluate the events of the last two years from different economic, social, political, and even historical analysis aspects; in other words, it is necessary to be careful in different sociological, political and psychological fields in this area.

5 .Funding

There is no funding support

6 .Authors' contribution

This article was extracted from Hida Tavafi's doctoral thesis. Dr. Karim Reza Dost as the first supervisor and Dr. Jafar Hazar Jaribi as the second supervisor have collaborated in this article in terms of the idea and design of the study. Dr. Ehsan Kazemi also collaborated in this thesis as a consultant professor. Hida Tavafi was responsible for data collection and drafting the manuscript. He has also been involved in data collection, analysis, and interpretation.

7 .Conflict of interest

Authors declared no conflict of interest

8 .Acknowledgments

We are grateful to all the political, social, economic, and cultural experts of Khuzestan province and the professors who participated in the interview of this research.

علمی پژوهشی

تحلیل گفتمانی زمینه‌های نارضایتی و رفتارهای اعتراضی دو دهه اخیر (با تأکید بر روش تحلیل گفتمان لاکلو و موف)

کریم رضادوست^{۱*}، جعفر هزار جریبی^۲، احسان کاظمی^۳، هیدا طوافی^۴

^۱ دانشیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. k.rezadost@scu.ac.ir
^۲ استاد جامعه‌شناسی، گروه تعاون و رفاه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی تهران، تهران، ایران. jafar_hezar@yahoo.com
^۳ استادیار علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. e.kazemi@scu.ac.ir
^۴ دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، گروه علوم اجتماعی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران. tavafi8997@gmail.com

doi 10.22080/SSI.2023.25231.2097

چکیده

اهداف: پژوهش حاضر با هدف تبیین جامعه‌شناختی زمینه‌های نارضایتی و رفتارهای اعتراضی دو دهه اخیر (۱۳۸۰- تا بهستان ۱۴۰۰) در ایران با تأکید بر اعتراضات در استان خوزستان صورت گرفت. روش مطالعه: پژوهش برای دستیابی به هدف فوق از روش تحلیل گفتمان بهره برده است. مشارکت کنندگان پژوهش ۳۴ نفر از افراد مطلع، معتمدین محلی و افراد دارای قدرت تحلیل مسائل اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، مدیران و کارشناسان سازمان‌های مختلف در حوزه فضای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی، اساتید دانشگاه و کارشناسان متخصص و آشنا به موضوع و متون موجود در زمینه وضعیت نارضایتی و اعتراضات موجود در دو دهه اخیر می‌باشد. این مشارکت کنندگان با استفاده از نمونه‌گیری نظری در فرآیند جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها انتخاب شده‌اند. داده‌ها با استفاده از روش مصاحبه عمیق جمع‌آوری و به کمک روش تحلیل گفتمان لاکلو و موف از طریق مراحل سه‌گانه (ترسیم فضای گفتمانی، غیریت‌سازی و مفصل‌بندی) تجزیه و تحلیل شدند. یافته‌ها: تحلیل گفتمان متون بازگوکننده آن بود که دال‌شناور اعتراضات و ناآرامی‌های در خوزستان با برجسته‌سازی «انباشت مطالبات مردم» به‌عنوان دال اصلی، رویکرد گفتمان اعتراضات و ناآرامی‌های در دو دهه اخیر در خوزستان را برای ما آشکار می‌نماید. چنین برجسته‌سازی‌ای، معرّف وقت‌ها یا مدلول‌هایی خاص خود می‌باشد؛ بطوریکه «نابرابری منطقه‌ای» «بحران آبی و خشکسالی» «معضلات زیست محیطی» «عدم حکمرانی خوب شهری» «احساس ناکامی و ناامیدی» «طایفه‌گرایی» «کنشگری بازیگران مختلف» «معیشت محوری» «احساس محرومیت نسبی» به‌عنوان وقته‌ها و دال‌های اصلی مفصل‌بندی گفتمان نارضایتی در دو دهه اخیر در خوزستان را سامان می‌دهند. نتیجه‌گیری: تحلیل گفتمان به روش لاکلو و موف در خصوص نارضایتی‌ها در دو دهه اخیر در خوزستان، مبین آن است که مشکلات به‌جامانده از انبوه مسائل حل‌نشده استان خوزستان، کار را به نقطه‌جوش رسانده است و در این میان، ترکیبی از احساسات و ادراکات مردم خوزستان نیز بر رفتار و کنش سیاسی آنان تأثیر گذار بوده و در نهایت، بروز رفتار اعتراضی و پدیده ناآرامی را شکل داده است. بر اساس نتایج، مفصل‌بندی گفتمان حاکم بر رفتارهای اعتراضی و نارضایتی‌های اجتماعی در دو دهه اخیر ترسیم گردیده است.

تاریخ دریافت:

۱۴ فروردین ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۱ شهریور ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:

۲۸ شهریور ۱۴۰۲

کلیدواژه‌ها:

نارضایتی اجتماعی، رفتار اعتراضی، نهاد سیاسی، تحلیل اقتصادی، تحلیل گفتمان.

* نویسنده مسئول: کریم رضادوست

آدرس: دانشیار جامعه‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده اقتصاد و علوم اجتماعی دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران
ایمیل: k.rezadost@scu.ac.ir

۱ مقدمه و بیان مسأله

نارضایتی اجتماعی^۱ نوعی احساس ناخرسندی است که هر فرد از زندگی خود و از رابطه با دیگران داشته و بر مبنای عدم تأمین نیازهای اساسی انسان در عرصه‌های مختلف (فیزیکی، امنیت، احترام و...) تعریف می‌شود (کرایب، ۱۳۷۸: ۵۴؛ رضانی آرانی و محمدیان ساروی، ۱۳۹۹: ۷۶).

اعتراض^۲ نیز کنش مشترک (جمعی) افرادی تعریف می‌شود که هدفشان، دستیابی به مقاصد و اهداف خویش از طریق تأثیرگذاری بر تصمیمات یک مرجع یا هدف است. به بیان کارل دیتر آپ^۳ اعتراض نوعی کنش یا رفتار است. این یک عنصر مشترک در کلیه تعاریف است. آن‌گونه که از تعریف فوق برمی‌آید، بازیگران نسبت به یک یا چند تصمیم یک یا چند مرجع (هدف یا اهداف اعتراض) ایراد دارند. این امر بدان معناست که بازیگران دست‌کم یک هدف مشترک دارند. هنگامی اعتراض به‌عنوان کنش یا رفتار تعریف می‌شود که «بیانگر نوعی شکایت بوده یا این باور را منتقل می‌کند که عملی اشتباه یا ناعادلانه صورت گرفته است» (آپ، ۱۳۹۵: ۷۶). براین اساس، سازوکار تبدیل نارضایتی به اعتراض، یادآور این پرسش چارلز تیلی^۴ است که «نارضایتی همواره در جامعه وجود دارد؛ باید بر سر این نکته بحث کرد که چگونه نارضایتی به اعتراض بدل می‌شود؟» (تیلی، ۱۳۸۶: ۱۴۶).

اعتراض واژه‌ای است که گرچه برای انسان‌ها بیگانه نیست، اما عملی است که فرایند طولانی را پشت سر می‌گذارد تا به وقوع بپیوندد و شاید از این منظر باشد که وقوع مدام آن با فاصله‌ای کم در بستر خیابان قابل تأمل است؛ امری که در چند دهه اخیر بارها در جهان به وقوع پیوسته و ایران نیز از آن مستثنی نبوده است. خیابان‌های ایران از دو دهه اخیر شاهد چندین اعتراض بوده که هرکدام از آنها ویژگی‌های خاص خود را به همراه داشته است.

گاهی بهانه اقتصادی داشته، گاهی اجتماعی، گاهی یک تصمیم ناگهانی و گاه یک حادثه مسبب آن بوده است. شواهد حاکی از آن است که نزدیک به دو یا سه دهه اخیر، جنبش‌ها و اعتراضات جمعی در ایران رشد و گسترش زیادی پیدا کرده‌اند. برخی از پژوهشگران داخلی معتقدند که روند تحولات سیاسی و اجتماعی جامعه ایران نشان می‌دهد طی دهه‌های ۱۳۸۰ و ۱۳۹۰ با وجود برخی فراز و نشیب‌ها، روند روبه‌رشدی داشته‌اند (نوری و قلی‌پور، ۱۳۹۷: ۴۰). اعتراض روشی قابل‌توجه است که شهروندان برای بیان و ابراز نظرات خود در مورد موضوعات کلیدی و حساس استفاده می‌کنند، بخشی از پاسخگویی به نگرانی‌های شهروندان است که از طرف نهادهای دولتی به‌خوبی نمایش داده نمی‌شود. در نتیجه فهم ماهیت اعتراضات و پیام‌هایی که از طریق آن منتقل می‌شود، حائز اهمیت فراوان است (فیشر^۵، ۲۰۱۹: ۱).

جنبش‌های اعتراضی و اجتماعی همواره امری مهم در دگرگونی‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی بوده است. ریشه برآمدن آنان را می‌باید در بحران‌هایی دید که نارضایتی ژرفی را در میان مردم از نهادهای سیاسی به بار می‌آوردند. با گسترش نومیدی از بهبود وضعیت، مردم چالش نهادها را آغاز کرده و بدین ترتیب جنبش‌های اعتراضی و اجتماعی آفریده می‌شوند (رئیس‌نژاد، ۱۳۹۷: ۶۲). با این حال، ساده‌انگاری خواهد بود که برآمدن جنبش‌های اعتراضی را در چنین توصیفی کوتاه خلاصه کرد. یکی از پیچیده‌ترین بخش‌ها در فهم نارضایتی اجتماعی، به ریشه‌های آن بازمی‌گردد. کاملاً واضح است که هیچ اعتراض یا نارضایتی تک علتی نبوده و مجموعه‌ای از عوامل در بروز آن دخیل هستند (صارمی و خواجه پور، ۱۳۹۵: ۱۶۵).

از آنجاکه رضایتمندی تأثیرات فراوانی در زندگی فردی و اجتماعی شهروندان دارد، دولت‌ها وظایف

⁴ Charles Tily

⁵ Fisher

¹ Social dissatisfaction

² protest

³ Opp, Karl-Dieter

انجام شد، نشان می‌دهد که بخش زیادی از مردم جامعه معتقدند که اکنون نسبت به گذشته وضعیت بدتر شده و در آینده هم بدتر می‌شود.

از منظر گفتمانی، سوژه خودآیین نیست، بلکه گفتمان آن را تعیین می‌کند. به عبارتی گفتمان‌های مختلف موقعیت‌های متفاوتی به سوژه نسبت می‌دهند. همچنین روابط حقیقی‌ای وجود ندارد که اقتصاد تعیین‌کننده آن باشد. بلکه آدمیان از سوی گفتمان‌ها فراخوانده و سوژه‌ها به منزله موقعیت‌های سوژه درون یک ساختار گفتمانی محسوب می‌شوند (حیدری و ملک احمدی، ۱۳۹۸: ۵۵). گفتمان‌ها همواره موقعیت‌هایی را برای افراد تعیین می‌کنند تا آن‌ها را به منزله سوژه اشغال کنند. با این موقعیت‌ها انتظارات خاصی راجع به آنچه انجام می‌دهیم، آنچه می‌گوییم و آنچه نمی‌گوییم وجود دارد (یورگنس و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۷۹-۸۰)؛ بنابراین سوژه نارضایتی و رفتارهای اعتراضی بسته به اینکه در چه حوزه گفتمانی قرار گیرد، معانی و هویت‌های متفاوتی اتخاذ می‌کند که به نوع خاص گفتمانی بستگی دارد که به آن معنا و هستی بخشیده است. در نظم گفتمانی مربوط نارضایتی‌ها و اعتراضات، فضای اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی ایران به‌طورکلی عرصه تقابل دیدگاه یا گفتمان‌های مختلفی است که هر یک از این گفتمان‌ها با برجسته کردن عناصری خاص سعی در تثبیت معنای موردنظر خود در این حوزه دارند و البته با تخاصم و چالش جدی هواداران سیاست خرده گفتمان رقیب مواجه می‌شود. سیطره هیچ گفتمانی در جامعه دائمی نبوده و هژمونی هر گفتمان در جامعه به‌صورت موقت است، زیرا همواره گفتمان‌های دیگری روی کار می‌آیند و هویتشان با توجه به غیر معلوم می‌شود؛ بنابراین هیچ گفتمانی نمی‌تواند سلطه مداوم و بدون منازعه‌ای در مفضل‌بندی عناصر خاص در حوزه گفتمانی مربوط داشته باشد (حیدری و ملک احمدی، ۱۳۹۸: ۵۶). در ایران (با

مشخصی در جهت ایجاد زمینه‌ها، توانمندی‌ها و امکانات لازم و ضروری برای ارتقای کم‌وکیف زندگی و رضایت شهروندان دارند. چراکه غفلت دولت از مردم و عدم توانایی در رسیدگی به شکایات و نارضایتی افراد باعث تظاهرات و اعتراضات بیشتر در آینده خواهد شد (میک سایدی^۱، ۲۰۱۸: ۱) در مقابل بروز نارضایتی اجتماعی می‌تواند در جهت معکوس نظم اجتماعی و مدیریت عمومی جامعه ایجاد و گسترش یابد که در قالب اصطلاحاتی نظیر؛ اغتشاش، ناآرامی، شورش، بلوا، آشوب، رفتار جمعی اعتراض‌آمیز، هیجان جمعی، طغیان خشونت‌آمیز و... توصیف شود (رمضانی آرانی و همکار، ۱۳۹۸: ۷۲؛ حسینی زاده آرانی، ۱۴۰۱: ۲۳۰).

با توجه به اینکه بنیادی‌ترین مفهوم مردم‌سالاری، فکرتی است که براساس آن حکومت‌ها برای پاسداری از حقوق مردم به وجود آمده‌اند و می‌بایست که در این راه اساس کار خود را بر رضایت حکومت‌شوندگان بنا نهند. (چنووت^۲، ۲۰۱۲: ۳۶)، تحلیل کلی و براساس پیمایش‌های ملی‌ای که در سال‌های اخیر انجام شده، نشان می‌دهد که نارضایتی مردم در ایران قابل‌توجه است؛ در پیمایش سرمایه اجتماعی (۱۳۹۶)، در بعد کلان سرمایه اجتماعی، غیر از موضوع سلامت و امنیت که وضعیت میانه داشته است، در سایر موضوعات مردم نگران و ناراضی بودند. در پیمایش‌های دیگر^۳ به‌ویژه آنجا که مخاطره پرسیده شده، میزان نگرانی مردم از مخاطراتی همچون اعتیاد، تصادف، آلودگی هوا، اشتغال و بیکاری و زلزله زیاد بود. یافته‌های پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان موج سوم (۱۳۹۴) نشان داده است که فقط ۵۶ درصد از پاسخگویان، در سطحی بالا از اوضاع اقتصادی رضایت دارند. همچنین ۳۲/۶ درصد از افراد جامعه ایران بی‌عدالتی در جامعه و ۲۱/۴ درصد سیاست‌های اقتصادی دولت را عامل مهم فقر و تنگدستی افراد فقیر دانسته‌اند. پیمایش‌هایی که در سال اخیر

۳. پیمایش ملی بررسی وضعیت رضایت اجتماعی مردم ایران (۱۳۹۸)

1. Mike Saidi

2. Chenoweth

موجود باشد که نیاز به تعامل دو طرف دارد. در خصوص استان خوزستان هویت قومی در صورت تبدیل شدن به قوم‌گرایی افراطی منجر به عدم انسجام اجتماعی و کاهش وحدت ملی، بروز نارضایتی، بروز اعتراضات و در نهایت واگرایی نسبت به نظام و براندازی می‌گردد.

بنابر آنچه بیان شد، شناسایی زمینه‌ها، بسترها و عوامل مؤثر بر بروز نارضایتی اجتماعی و رفتارهای اعتراضی از اهمیت خاصی برخوردار است. افزایش نارضایتی‌های اجتماعی سبب هزینه بالایی در بخش‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، مدیریتی و امنیتی کشور می‌شود و در صورت عدم شناسایی زمینه‌های این‌گونه نارضایتی‌ها سبب‌ساز بحران‌های گوناگون در حوزه‌های مختلف کشور می‌شود. از آنجاکه در بعد امنیت ملی فضای آرام داخلی یک کشور مقدمه‌ای برای سرمایه‌گذاری‌های اقتصادی، رشد فرهنگی و اجتماعی و... است، این پژوهش با بررسی مصاحبه‌هایی در زمینه بسترها و زمینه نارضایتی و رفتارهای اعتراضی به‌عمل‌آمده از خبرگان علمی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی درصد است تا چگونگی مفصل‌بندی آن‌ها از عنصر نارضایتی اجتماعی را با کمک روش تحلیل گفتمان لاکلو و موف تحلیل و بررسی کند. تحلیل گفتمان از این‌رو اهمیت دارد که گفتمان‌ها با بازنمایی واقعیت به شکلی خاص، سوژه‌ها و ابژه را به‌نحوی خاص می‌سازند، مرزهایی مابین حقیقت و خطا ترسیم می‌کنند و گونه‌های خاصی از کنش‌ها را مربوط و معنادار و سایرین را نامربوط و خارج از موضوع قرار می‌دهند (یورگنس و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۲۳۵). در واقع پژوهش حاضر سعی دارد به بررسی زمینه‌ها و همچنین تحلیل و تبیین عوامل مؤثر بر نارضایتی و رفتارهای اعتراضی ایران در دو دهه اخیر با تأکید بر وضعیت اعتراضات در خوزستان با توجه به اهمیت این موضوع در امنیت ملی و همچنین امنیت پایدار در استان خوزستان بپردازد. با توجه به اینکه اعتراض‌ها یک گفتمان واحد ندارند و ما شاهد تکرار گفتمانی در اعتراضات هستیم (اقتصاد پایه

تأکید بر استان خوزستان) در حوزه گفتمان‌های اجتماعی و سیاسی، عنصر یا دال نارضایتی اجتماعی و رفتارهای اعتراضی یکی از مهم‌ترین عناصر و دال‌های سیال سامان دهنده بحث‌های اجتماعی و سیاسی بوده که به گونه‌های متفاوتی مفصل‌بندی شده و منشأ تخاصم‌های سیاسی و اجتماعی گوناگونی بوده است. از مهم‌ترین عرصه‌های بروز چنین خصومت‌هایی می‌توان به مسائل مربوط به انتخابات، پوشش و حجاب زنان، ورود یا عدم ورود زنان به ورزشگاه، افزایش قیمت بنزین و... اشاره کرد.

بروز اعتراضات اخیر در شهرهای مختلف ایران از جمله خوزستان در دو دهه اخیر بی‌سابقه و حاکی از انباشت مطالبات و فشارهای معیشتی بوده است. عوامل اقتصادی و اجتماعی متعدد باعث شد که در استان خوزستان در چند دهه گذشته مسئله قومیت را از یک پدیده فرهنگی و اجتماعی به یک بحران سیاسی سوق دهد که گاهی اوقات با خشونت همراه بود و بستر را برای معاندان و فتنه‌گران داخلی و خارجی فراهم کرد تا بتوانند از این شرایط به وجود آمده استفاده کنند. باید ذکر کرد اعتراض‌های مدنی در دو دهه اخیر در بسیاری از شهرهای کشور به اغتشاش و خرابی اموال و جان باختن برخی از شهروندان انجامید؛ جنبشی که در ابتدا هدفی مدنی داشت، با حمایت براندازان خارجی و رسانه‌های لندن‌نشین، رنگ و بویی دیگر یافت و از مسیر خود منحرف شد. باید اذعان داشت مردم باید خاستگاه خود را به‌طور واضح مشخص کنند، زیرا صف معترضان و اغتشاش‌گران همواره فاصله‌ای بسیار نزدیک و گاهی غیرقابل تشخیص است و همواره مصادره‌کنندگانی هستند که قصد سوءاستفاده از اعتراض‌های مردم ایران و منحرف‌کردن آن‌ها به سمت اهداف خاص خود هستند. از سوی دیگر، تداوم وضعیت موجود از نظر اقتصادی و معیشتی آسیب جدی به امنیت، اقتصاد و روان جامعه زده، از این‌رو پیدا کردن مسیر گفت‌وگو و مطالبه با حاکمیت شاید بهترین و تنهاترین راه‌حل در شرایط

آن است که تضادهای متعدد و متنوعی بستر ظهور جنبش‌های اجتماعی در سه دهه اخیر بوده‌اند. این تضادها شامل: نحوه ارائه خدمات شهری، سیاست‌گذاری اقتصادی، رویه‌های اجتماعی و شیوه حکمرانی می‌شود. آن‌ها نتیجه گرفتند که این ظهور پرتعداد جنبش‌های اجتماعی، نتیجه تضادهای حل‌نشده در بخش‌های مختلف جامعه ایرانی است. قربانی و شیری (۱۴۰۰) در تحقیق خود با عنوان محرومیت نسبی و ظرفیت‌سازی برای بحران اجتماعی: مطالعه موردی حوادث ۱۳۹۶ توجه خود را به اعتراضات ۱۳۹۶ ایران معطوف داشته‌اند. به‌موجب این تحقیق مشخص شده است که مقایسه شاخص‌های اجتماعی موردبررسی در وقایع ۱۳۹۶ حاکی از نارضایتی مردم از مهم‌ترین حقوق اجتماعی خود است. مهم‌ترین و اثرگذارترین این عوامل، فساد اقتصادی و تبعیض و نابرابری اجتماعی است که حاصل آن بی‌عدالتی قضایی و فقر و محرومیت اکثر جمعیت ایران از نهادهای اجتماعی و سیاسی است که سبب پیدایش احساس محرومیت نسبی و احساس ازخودبیگانگی اجتماعی شده و در نتیجه اعتراضات سیاسی و اجتماعی را رقم زده است. نوروز پور (۱۳۹۹) در پایان‌نامه خود با عنوان تحلیل اعتراض‌های سیاسی دی‌ماه ۱۳۹۶ این موضوع را مطرح می‌کند که اعتراض‌های دی‌ماه ۱۳۹۶ یکی از گسترده‌ترین اعتراض‌های سیاسی پس از انقلاب ۱۳۵۷ بوده است؛ که با استفاده از تحلیل محتوای مصاحبه‌های عمیق با معترضان، مضمون‌های اعتراضی شناسایی و مضمون‌های اولیه را به سه دسته تقسیم کرده است. دسته اول بنا به توصیف‌های مصاحبه‌شوندگان، ویژگی‌های اعتراضی را نشان می‌دهند. دسته دوم، انگیزش‌های معترضان را بازنمایی می‌کند؛ که انگیزه‌ها خود به دو دسته بنیادی و دورانی تقسیم شده‌اند. انگیزش دورانی به لحاظ سیر زمانی، به مقطع پیش از اعتراض‌ها و انگیزش‌های بنیادی به ساختار اجتماعی دیرپاتر

بودن، رسانه محوری، تحریک‌پذیری، خشونت‌گرایی و ... و همچنین با علم به اینکه تأکید گفتمان‌ها بر یک نشانه مرکزی فارغ از تأثیرات و زمینه‌های اجتماعی نیست^۱، تحقیق در جهت نیل به پاسخگویی این سؤال است:

۱- فضای گفتمانی حاکم بر دو دهه اخیر (۱۳۸۰-۱۴۰۰) و مفصل‌بندی گفتمان حاکم بر رفتارهای اعتراضی و نارضایتی‌ها در هر یک از این دو دهه (با توجه به متون کار شده در این خصوص، گروه نشست خبرگی، مصاحبه) چگونه ترسیم می‌شود؟

۲ پیشینه تجربی تحقیق

هدف از مطالعه پیشینه‌های داخلی و خارجی ترسیم مسیر تحقیقاتی پژوهش بوده است. این امر از طریق تحلیل و ارزیابی منتقدانه تحقیقات پیشین، ترکیب کردن منابع به‌منظور برجسته ساختن الگوها، پیش‌زمینه‌ها، تضادها در بافت جامعه مورد مطالعه و نمایش دادن وضعیت دانش فعلی در زمینه اهداف پژوهش محقق می‌شود.

ربیعی (۱۴۰۱) در تحقیق خود با عنوان مطالعه تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات و توزیع درآمد بر ناآرامی اجتماعی در ایران بر این عقیده است که فناوری اطلاعات و ارتباطات به‌رغم اثرات چشمگیر در توسعه اقتصادی، سیاسی و اجتماعی جوامع، اثرات نامطلوبی هم بر آن دارد که از جمله می‌توان به زمینه‌سازی فناوری اطلاعات و ارتباطات و توزیع درآمد بر کنش‌ها و تعارضات اجتماعی اشاره کرد. آزاد ارمکی و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله خود با عنوان پیدایی جمعیت معترض: از جنبش‌های شهری تا جنبش‌های فراگیر اعلام داشته‌اند که سه دهه اخیر، جنبش‌های اجتماعی متعددی در ایران ظهور کرده است. این پژوهش با جهت‌گیری روش‌شناختی کیفی انجام شده است. یافته‌های پژوهش حاکی از

۱. چراکه تحولات گفتمانی در خلأ ظهور نمی‌کنند؛ بلکه پیدایش و تحول آن‌ها محصول زمینه‌های جامعه‌شناختی و شرایط خاص اجتماعی است

نیکی‌تینا و همکاران^۲ (۲۰۲۲) در مقاله خود تحت عنوان فعالیت اعتراضی جوانان روسیه: انگیزه‌ها، عوامل، ارزش‌های مسلط بیان داشته‌اند که اشکال و سازوکارهای مشارکت مدنی و سیاسی در حال حاضر به‌طور قابل‌توجهی تغییر یافته است. درحالی‌که اشکال سنتی و نهادینه‌شده محبوبیت خود را از دست می‌دهند، شرکت در اعتراضات به شکل فزاینده‌ای محبوب می‌شود. درعین‌حال، این تمایل بیشتر برای شهروندان جوانی است که بخش قابل‌توجهی از شرکت‌کنندگان در اقدامات اعتراضی را تشکیل می‌دهند. اسویت لانا چرنیک^۳ (۲۰۱۴) در مقاله خود چه وقت احزاب سیاسی به نتیجه انتخابات اعتراض می‌کنند؟ به بررسی ساختارهایی می‌پردازد که موجب می‌شود تا احزاب سیاسی به نتایج انتخابات اعتراض کنند. او بیان داشته است غالباً، یک یا تعداد بیشتری از احزاب شرکت‌کننده در انتخابات از مطابقت با نتایج اعلام‌شده امتناع می‌ورزند و غالباً به استراتژی‌های خارج از قانون برای اختلاف در نتایج انتخابات متوسل می‌شوند. چنین اعتراضاتی غالباً به خشونت تبدیل می‌شوند و گاهی عواقب عمده‌ای برای ثبات سیاسی و روند دموکراتیزه کردن جامعه دارند. مقنی زاده (۲۰۱۳) در مقاله خود نقش رسانه‌های اجتماعی در جنبش سبز ایران، به بررسی نقش رسانه‌ها در جنبش سبز (۲۰۰۹) پرداخته است. نتایج مطالعه نشان می‌دهد که رسانه‌های اجتماعی از نظر کمک به سازمان‌ها برای به دست آوردن پتانسیل‌های بسیج یا تأثیرگذاری بر افراد برای تبدیل شدن به بخشی از پتانسیل‌های بسیج، می‌توانند ابزاری کاربردی در جنبش‌های اجتماعی باشند.

از مجموع نتایج تحقیقات انجام گرفته چند نکته کلی قابل‌استخراج است:

رضایت/ نارضایتی اجتماعی دارای ابعاد و جنبه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است، لذا خود متأثر از شرایط و مقتضیات

مربوط شده است. انگیزش‌های بنیادی نیز به دو دسته حیاتی و ذهنی (فرهنگی) تقسیم شده‌اند. مواردی چون نیاز اقتصادی، نیاز جنسی و ... جز نیازهای حیاتی و مواردی مانند تبعیض و تحقیر، محرومیت قیاسی، انگیزه اخلاقی و. در چارچوب نیازهای ذهنی قرار گرفته‌اند. در این پژوهش محقق تلاش کرده است که با نگاهی کیفی و براساس دو چارچوب نظری فرصت سیاسی و شناسایی، افزون بر بررسی ریشه‌ها و ساختارهای معنایی شکل‌دهنده به حوادث دی ۱۳۹۶، به بررسی عناصر رفتاری معترضان و رویه‌های که نارضایتی را در ذهن آن‌ها سامان داده بود، بپردازد. نوری و قلی‌پور (۱۳۹۷) در پژوهش خود با عنوان رسانه‌های جدید و کنش جمعی در جامعه سیاسی ایران بیان می‌دارند که در طی سال‌های اخیر ابزارهای رسانه‌ای جدید و شبکه‌های اجتماعی در رشد و گسترش کنش‌های جمعی در جامعه سیاسی ایران نقش مهمی داشته و توانسته‌اند در شکل‌دهی به برخی کنش‌های جمعی مؤثر واقع شوند. نتایج گویای این است که در جامعه سیاسی ایران درست است که نظام حزبی چندان نهادینه نشده است، شبکه‌های اجتماعی نقش احزاب را انجام می‌دهند و کارکردهای آنها را در فضای مجازی اعمال می‌کنند.

ژی و همکاران^۱ (۲۰۲۲)، در تحقیق خود با عنوان چگونه عدالت تأمین اجتماعی، اعتماد دولت را پیش‌بینی می‌کند؟ تأثیرات میانجی‌گری تأمین اجتماعی-رضایت و رضایت از زندگی. اشاره دارند که مطالعات متعدد نشان داده است که اعتماد به دولت با عدالت اجتماعی، رضایت شهروندان از خدمات عمومی و رضایت از زندگی مرتبط است. یافته‌ها نشان داده است که هر چه سطح عدالت دولت بالاتر باشد، اعتماد بیشتری از سوی شهروندان خود دارد. پیش‌بینی مستقیم اعتماد توسط عدالت تأمین اجتماعی در سطح شهر و شهرستان قوی‌تر از سطح دولت مرکزی است.

3. Cherniykh

1. Zhi, Kuiyun

2. Nikitina

هم که در این زمینه، در داخل کشور صورت گرفته، اکثر آنها در حوزه علوم سیاسی و توسط متخصصان آن رشته و کمتر بررسی جامعه‌شناختی صورت گرفته است. چنین مطالعاتی به مقتضای رشته و تخصص آنها، بیشتر به صورت توصیفی و در سطح کلان صورت گرفته است و منابع اعتراض یا نارضایتی را در سطح فردی یا حداقل تعامل سطوح خرد و کلان منعکس نمی‌کنند. آن‌ها به دنبال تبیین موضوع و دلایل وجود این مقوله نبوده‌اند و همین امر باعث شده که در بعضی تحقیقات بخش تئوریک مسأله در کارهای آن‌ها به عنوان حلقه مفقوده عمل نماید. در تحقیقات خارجی خودداری از بررسی متغیرهای متعدد و پراکنده جلب توجه می‌کند که این موضوع بر غنای مطالعه از طریق شاخص‌سازی دقیق‌تر برای متغیرهای مزبور می‌افزاید؛ اما این تحقیقات در فرهنگ‌هایی غیر از فرهنگ ایرانی انجام گرفته که این مسأله خود شکاف بین تحقیقات داخلی و خارجی را نشان می‌دهد. محققین مختلفی که در این خصوص کار کردند از ابعاد و زاویه‌های خاص به آن پرداخته‌اند. هر پیشینه به جنبه‌ها، علل، توصیف شرایط، برخی به کنشگران این عرصه، جنبشی یا ناجنبشی بودن و برخی به پیامدهای آنان پرداخته‌اند. تحقیق حاضر سعی در رفع موارد ذکر شده در تحقیقات پیشین دارد و به طور خلاصه به بررسی و تبیین جامعه‌شناختی زمینه‌های نارضایتی و رفتارهای اعتراضی در دو دهه اخیر در ایران با تأکید بر اعتراضات در خوزستان را به روش کیفی (تحلیل گفتمان) بپردازد.

۳ چارچوب مفهومی پژوهش

۳٫۱ تحلیل گفتمان لاکلو و موف^۱

اصطلاح «تحلیل گفتمان» نخستین بار در سال ۱۹۵۲ در مقاله‌ای با عنوان «روش در زبان‌شناسی

متفاوت است؛ به عبارت دیگر رضایت یا نارضایتی افراد از شرایط روز جامعه تأثیر می‌پذیرد و بر آن تأثیر هم می‌گذارد (حالت کنش و برهم‌کنش دارد)، در این تحقیقات فقط به تأثیر یک نوع نارضایتی (عمدتاً اقتصادی و سیاسی) بر متغیر وابسته اعتراضات پرداخته شده است. عمده متغیرهایی که در تحقیقات مرور شده بر روی میزان نارضایتی و یا رفتارهای اعتراضی مؤثر بوده‌اند، متغیرهایی هستند که بیشتر صبغه عینی دارند و نقش متغیرهای ذهنی کمتر به چشم می‌خورد. باید گفت که نارضایتی اجتماعی علاوه بر آنکه با اوضاع مادی افراد و جامعه در ارتباط باشد، با ذهنیت‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌های افراد هر جامعه مرتبط است و در واقع با توجه به شرایط، بر ساخته می‌شود. از میان ابعاد رضایت / نارضایتی، میزان بعد شناختی پایین‌تر است. بعد شناختی از خلال مقایسه وضعیت فرد با دیگران حاصل شده و فرد با مشاهده اوضاع افراد دیگر به ارزیابی وضعیت خود می‌پردازد. به این معنی که افراد تا زمانی که به صورت کاملاً فردی به مسأله می‌نگرند، ارزیابی مثبت‌تری از وضعیت خود دارند، اما هنگامی که به مقایسه خود با دیگران می‌پردازند، نگاه آنها تغییر یافته و ارزیابی‌هایشان به سمت قطب منفی حرکت می‌کند. این امر می‌تواند نشانه‌ای از احساس نابرابری و بی‌عدالتی است. بدین ترتیب پیداست که یک مقوله پیچیده انسانی مانند نارضایتی و یا کنش اعتراضی با طیف وسیعی از متغیرهای فردی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی رابطه معنادار دارد؛ به این معنا که هر یک از این عناصر می‌تواند کم و کیف رضایت و رفتار جمعی افراد را تحت تأثیر قرار دهد.

مروری بر بخش پیشینه تحقیقات نشان می‌دهد، علیرغم اهمیت و جایگاهی که زمینه‌ها و بسترهای نارضایتی و خصوصاً رفتارهای اعتراضی در مطالعات حوزه جامعه‌شناسی باید داشته باشد، در جامعه‌شناسی ایران به این موضوع در سطح گسترده پرداخته نشده است. در ارتباط با کارهایی

1. Laclau and Mouffe

(یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۵۵). لاکلو و موف بیان داشتند، «ما مفصل‌بندی^۴ را هرگونه عملی به شمار خواهیم آورد که رابطه‌ای را میان مؤلفه‌ها تثبیت می‌کند، به‌نحوی که هویتشان در نتیجه عمل مفصل‌بندی دستخوش تغییر شود. آن کلیت ساختاریافته ناشی از عمل مفصل‌بندی را گفتمان خواهیم خواند. مواضع مبتنی بر تفاوت را تا زمانی که در قالب یک گفتمان مفصل‌بندی شده باشند، بعد^۵ می‌نامیم. در مقابل، هر تفاوتی که به شکلی گفتمانی مفصل‌بندی نشده باشد، عنصر^۶ می‌نامیم.» (لاکلو و موف ۱۹۸۵ نقل در یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۵۶). در این تعریف از لاکلو و موف مفاهیم مهم به شرح زیر توضیح داده می‌شود:

گفتمان، تثبیت معنا درون یک قلمرو خاص است. تمامی نشانه‌های یک گفتمان بعد هستند. آن‌ها همان گره‌های تور ماهیگیری هستند و معانی‌شان براساس «مواضع مبتنی بر تفاوتشان» تثبیت شده است. یک گفتمان از طریق تثبیت نسبی معنا حول گره‌گاه‌های^۷ خاصی شکل می‌گیرند. گره‌گاه یا دال مرکزی نشانه ممتازی است که سایر نشانه‌ها حول آن منظم می‌شوند؛ سایر نشانه‌ها معنای خود را از رابطه‌شان با گره‌گاه اخذ می‌کنند. گفتمان کلیتی است که در آن هر نشانه‌ای در قالب یک بعد و به‌واسطه رابطه‌اش با سایر نشانه‌ها (درست مثل تور ماهیگیری) تثبیت شده است. این عمل از طریق طرد^۸ تمامی سایر معناهایی که نشانه می‌توانست داشته باشد، انجام می‌گیرد: یعنی کلیه دیگر روابطی که ممکن است نشانه‌ها با یکدیگر داشته باشند. بدین ترتیب گفتمان عبارت است از تقلیل حالت‌های ممکن. گفتمان تلاشی است برای ممانعت از لغزش نشانه‌ها از جایگاهشان نسبت به یکدیگر و در نتیجه خلق یک نظام واحد معنایی. لاکلو و موف کلیه حالت‌های ممکن را که گفتمان طرد

ساختاری^۱ توسط زلیگ هریس^۲ استفاده شد (ون دایک^۳، ۲۰۰۳). این اصطلاح در زبان فارسی معادل‌هایی مختلفی از جمله تحلیل گفتار، تحلیل کلام، سخن‌کاوی، گفتمان‌کاوی و مطالعات گفتمان دارد. از اواسط دهه ۱۹۶۰ تا دهه ۱۹۷۰ در پی تغییرات گسترده در رشته‌های مختلف علوم انسانی و علوم اجتماعی، علاقه به مطالعات نظام‌مند ساختار و کارکرد و فرایند تولید گفتار و نوشتار رو به فزونی نهاد و منجر به ظهور روش‌هایی متناسب با این تغییرات شد (فرکلاف، ۱۳۷۹: ۸). از آن جایی که چارچوب مفهومی مقاله حاضر بر اساس نظریه تحلیل گفتمان لاکلو و موفه تحلیل می‌شود، در این قسمت به بررسی و تحلیل این نظریه خواهیم پرداخت.

هدف نظریه گفتمان از منظر ارنستو لاکلو و شانتال موف، فهم امر اجتماعی است به‌مثابه برساختی اجتماعی. با توجه به اینکه نظریه گفتمان کانون توجه گسترده‌ای دارد می‌توان از آن به‌منزله بنیانی برای رویکردهای متخلف برساخت‌گرایی اجتماعی به تحلیل گفتمان استفاده کرد. ایده اصلی نظریه گفتمان این است که پدیده‌های اجتماعی هرگز تام و تمام نیستند. معانی هیچ‌گاه نمی‌توانند برای همیشه تثبیت شوند و این امر راه را برای کشمکش‌های اجتماعی بر سر تعاریف جامعه و هویت باز می‌گذارد که خود تأثیرات اجتماعی به همراه دارد. وظیفه تحلیل‌گر گفتمان نشان دادن جریان این کشمکش‌ها بر سر تثبیت معنا در تمامی سطوح امر اجتماعی است. (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۵۴-۵۳).

نظریه گفتمان قصد دارد نشان دهد که از طریق کدام فرایند تلاش می‌کنیم تا معنای نشانه‌ها را تثبیت کنیم و کدام فرایند موجب می‌شود که برخی از موارد تثبیت معنا به چنان امر معمولی بدل شوند که آن‌ها را پدیده‌ای طبیعی به شمار می‌آوریم

⁵ Moment

⁶ Element

⁷ Nodal points

⁸ Exclusion

¹ Harris

² Zellig Harris (1909-1992)

³ Van Dijk

⁴ Articulation

شدن یک دال و یک گفتمان را در عرصه اجتماع نشان می‌دهند. لاکلو و موف با طرح این نظر که همه صورت‌بندی‌های اجتماعی حاصل فرایندهای گفتمانی است، نگاه مارکسیسم سنتی که جامعه را به زیربنا و روبنا تقسیم می‌کند به هم می‌ریزند. نظریه گفتمانی لاکلو و موف با استفاده از نظریه‌های مذکور بر آن است تا از همه امور اجتماعی برداشتی گفتمانی ارائه دهد. در واقع همه پدیده‌های اجتماعی را می‌توان با ابزارهای تحلیل گفتمانی تحلیل و بررسی کرد. زیرا لاکلو و موف گفتمان را کلیتی می‌دانند که در آن هر نشانه‌ای در قالب یک بعد و به واسطه رابطه‌اش با سایر نشانه‌ها تثبیت شده است. این عمل از طریق طرد تمامی سایر معنایی که نشانه می‌توانست داشته باشد انجام می‌گیرد. یعنی کلیه دیگر روابطی که ممکن است نشانه‌ها با یکدیگر داشته باشند. به این ترتیب گفتمان تلاشی است برای ممانعت از لغزش نشانه‌ها از جایگاهشان نسبت به یکدیگر و در نتیجه خلق یک نظام واحد معنایی (لاکلو و موف، ۱۹۸۵: ۱۱۲). بر این اساس گفتمان یک بن‌بست ایجاد می‌کند، یک توقف موقت در نوسان معنایی نشاندها. اما بن‌بست هیچ‌گاه نهایی نیست. بر این اساس هرگز نمی‌توان گفتمان را چنان تثبیت کرد که به دلیل تکثر معنایی در میان گفتمان تضعیف نشود یا تغییر نکند (همان، ۱۱۰). یک گفتمان از نظر لاکلو و موف حوزه ایست که مجموعه‌ای از نشانه‌ها در آن به صورت شبکه‌ای درمی‌آید و معنایشان در آنجا تثبیت می‌شود. هر نشانه‌ای که وارد این شبکه شود و در آنجا به واسطه عمل مفصل‌بندی با نشانه‌های دیگر جوش بخورد، با یکدیگر تثبیت می‌شود. لذا نکته‌ای که باید به آن توجه کرد این است که همه نشانه‌های مفصل‌بندی شده در یک گفتمان از ارزش برابر برخوردار نیستند و به انواع مختلفی تقسیم می‌شوند. مهم‌ترین این نشانه‌ها دال مرکزی^۳ است. دال مرکزی نشانه معناداری است که نشانه‌های دیگر حول آن انسجام می‌گیرند. این دال، دال‌های دیگر را شارژ می‌کند

می‌کند میدان گفتمان^۱ می‌نامند. میدان گفتمان مخزنی است برای نگهداری «مازاد معنایی» تولیدشده به وسیله عمل مفصل‌بندی- طرد معنایی که هر نشانه در سایر گفتمان‌ها داشته است به وسیله یک گفتمان خاص به منظور خلق یک واحد معنایی. (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۵۶-۵۷) عنصرها یا دال‌های شناور نشانه‌هایی‌اند که معنایشان هنوز تثبیت نشده است؛ یعنی نشانه‌هایی که بالقوه معانی متعددی دارند (برای مثال چندمعنایی هستند). گفتمان تلاش می‌کند عنصرها را با کاستن از حالت چندمعنایی‌شان به وضعیتی که معنای ثابتی داشته باشند، به بعد بدل کند. به زبان نظریه گفتمان لاکلو و موف گفتمان یک بست^۲ ایجاد می‌کند، یک توقف موقت در نوسان معنایی نشانه‌ها. اما بست هیچ‌گاه نهایی نیست: انتقال از عنصر به بعد هرگز با توفیق کامل همراه نیست (همان: ۵۹) مفصل‌بندی قرار دادن پدیده‌هایی در کنار یکدیگر که به طور طبیعی در کنار هم قرار ندارند. بر اساس نظریه گفتمان لاکلو و موف مفصل‌بندی عبارت است از تلفیقی از عناصری که با قرار گرفتن در مجموعه جدید هویتی تازه پیدا می‌کنند (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۵۶).

گفتمان از نظر لاکلو و موف نه مجموعه‌ای از احکام بلکه مجموعه‌ای از نشانه‌هاست. اگرچه لاکلو و موف رابطه‌ای بودن نظام نشانه‌شناختی گفتمان را از سوسور وام گرفتند، اما ثابت بودن رابطه دال و مدلول را نمی‌پذیرند و در این خصوص از دریدا تبعیت می‌کنند. دریدا دوگانگی دال و مدلول سوسور را در هم می‌شکند و زبان را مجموعه‌ای از دال‌های بدون مدلول می‌پندارد. دال‌هایی که معنایشان را به هنگام کاربرد به دست می‌آوردند. در واقع در شرایط مختلف مدلول‌های مختلفی به دال منتسب می‌شوند و اینکه یک دال خاص متضمن چه مدلولی است همواره مورد مناقشه است. لاکلو و موف با تأسی از مفهوم هژمونی گرامشی چگونگی غالب

³.Nodal point

¹ The field of discursively

² Clouser

موقت مرز خود با سایر گفتمان‌های غیر می‌پردازند. اما غیریت‌سازی همواره تداوم ندارند و از طریق مداخله و غلبه هژمونیک محو می‌شوند. مداخله هژمونیک، مفصل‌بندی‌ای است که وضعیتی غیرمبهم را به کمک زور بازسازی می‌کند. از سوی فرایند رسوب و تثبیت گفتمان‌ها با امکان احیاء و فعال‌سازی مجدد گفتمان‌های نوظهور یا گفتمان‌های طردشده^۱ پیشین روبه‌روست. به این ترتیب بحران و بی‌قراری یا از جاشدگی وضعیت حاصل از رشد خصومت و ظهور غیریت بوده و امکان ظهور سوژه‌ها و مفصل‌بندی‌های جدید را می‌دهد. در این عرصه بحران و واگرایی و ساختار زدایی، گفتمان‌ها در رقابت با یکدیگر و برای پاسخ مناسب به بحران‌ها، آرمان‌ها، تصاویر و اسطوره‌هایی از وضع مطلوب و نجات‌بخش ارائه می‌دهند و تلاش دارند از راه مفصل‌بندی‌های جدید و یا بازسازی دال‌های متزلزل، گفتمان‌های تازه‌ای را عینیت ببخشند. از این نظر، برای بازنمایی و تبیین یک فضای اجتماعی جدید، به ایجاد فضایی نیاز است که در آغاز وجهی استعاری و اسطوره‌ای دارد که توسط سوژه‌ها ساخته می‌شود و به‌عنوان جایگزین و شکل منطقی گفتمان ساختاری مسلط مطرح می‌شود و نقد گفتمان جدید است. در نظریه و تحلیل گفتمانی لاکلاو و موف، گفتمان‌های مسلط دارای یک دال مرکزی بوده و دال‌ها و نشانه‌ها در شاکله‌ای به نام مفصل‌بندی، واجد ساختار و هویت شده‌اند. در این شرایط، رابطه از پیش تعیین‌شده و مشخص میان دال‌ها و مدلول‌ها وجود ندارد و دال‌ها یا نشانه‌ها دارای خصلتی شناور و سیال هستند. نظریه لاکلاو و موف، مبانی منسجم و کار ویژه‌های مهمی در سطح تحلیل مسائل کلان طبق برجسته‌سازی و حاشیه‌رانی، زنجیره هم‌ارزی و غیریت‌سازی برای هویت‌یابی سوژه و گفتمان ارائه می‌دهد. از این رو برای تحلیل رخدادهای سیاسی و اجتماعی در سطح کلان مفیداست. برای تحلیل گفتمان مسائل سیاسی و اجتماعی می‌توان نظریه لاکلاو و موف را استفاده

آن‌ها را در قلمرو و جاذبه معنایی خود نگه می‌دارد. آن دسته از دال‌هایی که حول دال مرکزی گرد می‌آیند و خود را با آن مفصل‌بندی می‌کنند، لحظه یا وقته^۱ هستند. یک وقته پیش از ورود به یک مفصل‌بندی گفتمانی، در حوزه گفتمانی گونگی قرار دارد و عنصر^۲ نامیده می‌شود. عناصر مفاهیم تحلیل (دال‌های شناور)^۳ هستند که هنوز در قالب یک گفتمان قرار نگرفته‌اند (یورگنس و فیلیپس، ۱۳۹۵).

با توجه به اینکه موضوع تحقیق (رضایت و نارضایتی) چندبعدی است، به عبارتی در سطوح مختلف فردی، خانوادگی، اجتماعی (شبکه‌های اجتماعی و رسانه، احساس تبعیض، محرومیت و ...)، سیاسی (کارآمدی نهادی، ناکارآمدی سازمان‌ها و ...)، اقتصادی (فقر، معیشتی، بیکاری، تورم، گرانی و ...) و فرهنگی (قومیت، مذهب، احساس شهروند درجه دوم و ...) مورد توجه قرار می‌گیرد، بنابراین هر فرد ممکن است در یکی از حوزه‌های نام برده نارضایتی خود را بروز داده و منجر به رفتار اعتراضی از جانب وی شود. با توجه به اینکه استدلال اصلی نظریه گفتمان لاکلاو و موف این است که پدیده‌های اجتماعی هرگز تام و تمام نیستند و کشمکش‌های همیشگی اجتماعی بر سر معنای پدیده‌ها باز است، لذا بر این مبنا، نارضایتی و رفتارهای اعتراضی دو دهه اخیر در استان خوزستان نیز از منظر گفتمانی مختلف، معنا و مفهوم خاصی خواهد یافت و از طریق مفصل‌بندی دال‌های سیال حول دال مرکزی خود، در رقابت با سایر گفتمان‌ها، نظام معنایی خود را در رابطه با پدیده اعتراض و ناآرامی تثبیت نمایند و به موقعیتی هژمونیک دست یابند.

بر این مبنا، در روش تحلیل گفتمان لاکلاو و موف، نخستین قدم، شناسایی فضای تخصم و غیریت‌سازی است. در هر پدیده اجتماعی معمولاً یکی از گفتمان‌ها خصلتی هژمونیک می‌یابد و گفتمان‌های دیگر را سرکوب می‌کند و یا در حاشیه قرار می‌دهد و از این طریق غیریت‌سازی به تثبیت

3. Flouting signifiers

1. Moment

2. Element

دیگر با تکیه بر موقعیت متن و بافت‌های اجتماعی، سیاسی و تاریخی بررسی می‌شود (مکس میلیان^۲، ۲۰۰۶: ۱۰) مشارکت‌کنندگان پژوهش ۳۴ نفر از افراد مطلع، معتمدین محلی و افراد دارای قدرت تحلیل مسائل اجتماعی، فرهنگی و سیاسی، مدیران و کارشناسان سازمان‌های مختلف در حوزه فضای فرهنگی و اجتماعی، سیاسی و امنیتی، اساتید دانشگاه و کارشناسان متخصص و آشنا به موضوع و متون موجود در زمینه وضعیت نارضایتی و اعتراضات موجود در دو دهه اخیر است. معیار ورود به نمونه در این پژوهش، داشتن آگاهی، سمت، مسؤلیت و تخصص در حوزه نارضایتی‌ها و رفتارهای اعتراضی است. این مشارکت‌کنندگان با استفاده از نمونه‌گیری نظری در فرایند جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها انتخاب شده‌اند. داده‌ها با استفاده از روش مصاحبه عمیق جمع‌آوری و به کمک روش تحلیل گفتمان لاکلو و موف از طریق مراحل سه‌گانه (ترسیم فضای گفتمانی، غیریت‌سازی و مفصل‌بندی) تجزیه و تحلیل شدند همه داده‌ها مورد تحلیل قرار گرفت. از آنجاکه در تحلیل گفتمان رعایت تصادفی بودن در نمونه‌گیری ضرورتی ندارد و نمونه‌گیری به صورت غیرتصادفی هدفمند صورت می‌گیرد. ملاک پایان فرایند مصاحبه رسیدن به اشباع نظری بود. در واقع هنگامی که دیگر در فرایند مصاحبه و تحلیل متون‌ها، یافته جدید و نوبی به دست نیاید، آن زمان، موقع پایان فرایند نمونه‌گیری است (فلیک، ۱۳۸۷: ۱۴۰). هم‌زمان با مصاحبه و جمع‌آوری داده‌ها، اطلاعات به دست آمده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت تا به اشباع نظری دست یابیم. تجزیه و تحلیل یافته‌ها براساس روش تحلیل گفتمان لاکلو و موف بوده که از دال الگوی آنها مفاهیم تحلیلی متعددی استخراج و بررسی شد. مراحل زیر در تحلیل داده‌ها مدنظر بوده‌اند. در مرحله اول به خواندن و بازخوانی مکرر متون پرداخته شد تا محقق درک عمیقی از آنها به دست آورده و تا حدودی برآن اشراف پیدا کنند. در این

کرد. در این پژوهش نیز استفاده از روش تحلیل گفتمان (لاکلو و موف) براساس دلایل مطرح‌شده، به منظور فهم عمیق برساخت زمینه‌ها، بسترها و چالش‌های نارضایتی‌های اجتماعی و رفتارهای اعتراضی و ارائه راهکارهایی جهت کاهش مسائل و آسیب‌های اجتماعی حائز اهمیت بوده است. به همین علت در مسیر یافتن چارچوب مفهومی انتخابی مقاله مبنی بر زمینه‌های اجتماعی مؤثر بر نارضایتی‌ها و رفتارهای اعتراضی، فرضیه این تحقیق دال بر نقش‌آفرینی چند متغیر اصلی یعنی احساس محرومیت نسبی ناشی از توقعات فزاینده، تاب‌آوری جامعه، ناامیدی اجتماعی ناشی از ناکامی‌ها و عدم تحقق اهداف جمعی، فشارهای فراساختاری، عوامل ساختاری، تبعیض و مقایسه اجتماعی، ناکارآمدی مسؤولین و نهادی، رسانه‌های ارتباطی و اطلاعاتی و ... است. در کل هدف از تحلیل آشکار کردن واقعیت عینی، به‌عنوان نمونه اینکه میزان نارضایتی در جامعه چقدر است نیست، بلکه هدف تحلیل کندوکاو در این است که واقعیت را چگونه می‌سازیم که این‌چنین عینی و طبیعی به نظر می‌رسد. لب کلام نظریه گفتمان لاکلو و موف این است که ما عینیت را از طریق تولید گفتمانی معنا می‌سازیم (گمشاد، ۱۳۹۴: ۶۷-۶۸؛ به نقل از حیدری و ملک احمدی، ۱۳۹۸: ۶۱).

۴ روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از حیث ماهیت، توصیفی-تحلیلی؛ از نظر اجرا و کنترل شرایط پژوهش کیفی و از نظر هدف، یک پژوهش بنیادی-کاربردی است. پژوهش به روش کیفی و با رویکرد تحلیل گفتمان^۱ که شیوه‌ای خاص برای سخن گفتن درباره جهان و فهم آن است (یورگنسن و فیلیپس، ۱۸: ۱۳۸۹) انجام شده است. نقطه کانونی تحلیل گفتمان برای بررسی متن نوشتاری یا گفتاری، فراتر رفتن از خود متن و پرداختن به بافت یا زمینه متن هم است. متن از یک سو براساس روابط درون متنی و از سوی

^۲. Macmillan

^۱. Discourse Analysis

۵ یافته‌ها

۵/۱ مفصل‌بندی گفتمان نارضایتی‌های خوزستان در دو دهه اخیر

۵/۱/۱ دال مرکزی انباشت مطالبات مردم

در هر مفصل‌بندی دال‌های گوناگونی وجود دارد که از ارزش یکسانی برخوردار نیستند. بخش اصلی هر مفصل‌بندی دال مرکزی است. دال مرکزی با ثبات معنایی است که سایر دال‌ها حول آن جمع می‌شوند و نقطه ثقل و انسجام بخش همه دال‌هاست. با تأمل در متن مصاحبه‌های انجام شده، نشست‌های خبرگی و متون موردبررسی، می‌توان دال مرکزی، وقته‌ها یا دال‌های اصلی و عناصر یا نشانه‌های گفتمان نارضایتی در خوزستان را استنباط نمود. تحلیل گفتمان متون بازگوکننده آن بود که دال شناور نارضایتی‌های اجتماعی و اعتراضات و ناآرامی‌های در خوزستان با برجسته‌سازی «انباشت مطالبات مردم» به‌عنوان دال اصلی، رویکرد گفتمان اعتراضات و ناآرامی‌های (نارضایتی) در دو دهه اخیر در خوزستان را برای ما آشکار می‌نماید:

نمونه دوم: هر از چند گاهی شاهد بروز یک ناآرامی در یک نقطه از کشور به نام یک خلق، صنف یا قشری از اقشار جامعه بوده‌ایم؛ از سویی دیگر و پس از فروکش کردن این‌گونه ناآرامی‌ها، باز شاهد بروز ناآرامی‌هایی با رویکردهای جدیدی مثل استانی شدن یا جدا شدن و یا نپیوستن به یک شهرستان جدید و درنهایت بروز ناآرامی‌هایی که ریشه در نوع مدیریت مدیران و مطالبات خاص اقشار مختلف جامعه و مردم مناطق مختلف داشت؛ به‌طوری‌که در یک ناآرامی، اقشار فقیر و فرودست جامعه کنشگری کرده، در ناآرامی دیگر دانشجویان دانشگاه‌ها، در دیگر ناآرامی، قومیتی خاص و... به‌طورکلی در کشور ما اعتراض به‌مثابه رویکردی برای تاکتیک‌ها و اشکال پیکار سیاسی، جهت برون‌رفت از وضعیت نامساعد موجود، وسیله‌ای برای جبران نارضایتی‌ها و عاملی برای تسریع مطالبات و اصلاحات را فراهم می‌کند.

مرحله واژه‌هایی که بیشتر در متون، تکرار و بر روی آنها تمرکز شده بود تعیین شد. در مرحله بعد، دال مرکزی گفتمان را که در واقع نشانه‌های دیگر در سایه آن نظم و انسجام معنایی پیدا کرده بودند، مشخص و به بررسی معنایی آن پرداختند. در مرحله سوم، دال‌های مهم دیگری که گفتمان روی آن متمرکز شده بود شناسایی شدند. نکته مهم در این بخش یافتن معناهایی است که این دال‌ها در گفتمان موردنظر پیدا کرده، به‌خصوص اینکه همه آنها حول دال مرکزی تعریف و تثبیت شده‌اند. نهایتاً از طریق مفصل‌بندی گفتمان، بین عناصر مختلف رابطه برقرار شد و هویت عناصر در نتیجه مفصل‌بندی تعریف و تعدیل شد. در تحلیل گفتمان شناسایی فضای متخاصم گفتمان‌ها نیز ضروری است، زیرا گفتمان‌ها در این فضا هویت پیدا کرده و نظام معنایی خود را ایجاد می‌کنند. بدین منظور به فرایندهایی پرداخته شد که گفتمان موردنظر از طریق آنها به طرد دیگری و تثبیت خود در فضای متخاصم می‌پردازد. در اینجا شناسایی قطبیت ما / آنها یا خود / دیگری و وجوه تمایز گذاری خود از آنها امری مهم است. بر این مبنا روندهایی موردتوجه قرار گرفت که از طریق آن این گفتمان خود یا ما را به نکات، اقدامات و افکار مثبت و صحیح مرتبط کرده و گفتمان دیگر را به اقدامات و کارهای منفی. این عمل از طریق شناسایی واژه‌های نسبت داده شده به ما و آنها، شناسایی غیرت‌سازی و دشمن‌سازی‌ها، شناسایی بازتعریف دال‌ها از طریق ساختارشکنی و شناسایی نحوه تثبیت معنا از طریق هژمونی صورت گرفت. درنهایت نمودار مفصل‌بندی زمینه‌ها و بسترهای نارضایتی در استان خوزستان ترسیم شد.

تثبیت معنایی نموده‌اند و معانی دیگر را طرد کرده‌اند:

۵،۱،۲ نابرابری منطقه‌ای

وقته نابرابری‌های منطقه‌ای، با برگزیدن نشانه‌ها و عناصری شامل "نابرابری فضایی"، "توسعه آموزشی نامتوازن"، "توسعه اقتصادی نامتوازن"، "توسعه بهداشتی- درمانی نامتوازن"، "توسعه زیربنایی نامتوازن" و "توسعه فرهنگی- اجتماعی نامتوازن" مفصل‌بندی این گفتمان را شکل داده است.

چنین برجسته‌سازی‌ای، معرّف وقته‌ها یا مدل‌هایی خاص خود است؛ به طوری که «نابرابری منطقه‌ای»، «بحران آبی و خشکسالی»، «معضلات زیست‌محیطی»، «عدم حکمرانی خوب شهری»، «احساس ناکامی و ناامیدی»، «طایفه‌گرایی»، «کنشگری بازیگران مختلف»، «معیشت‌محوری» و «احساس محرومیت نسبی» به عنوان وقته‌ها و دال‌های اصلی، مفصل‌بندی گفتمان نارضایتی در دو دههٔ اخیر در خوزستان را سامان می‌دهند. شایان‌ذکر است، هر یک از این وقته‌ها، با توجه به ساختار معنایی حاکم بر گفتمان، عناصر و نشانه‌هایی سازگار و معنایی مناسب برای خود انتخاب و بدین طریق

جدول شماره ۱: دال اصلی نابرابری و عناصر و نشانه‌های آن

ویژگی در استان خوزستان	عناصر و نشانه‌ها	
توزیع نابرابر فرصت‌ها و امکانات اقتصادی، اجتماعی در فضا است. استان خوزستان به‌رغم برخورداری از ثروت‌های طبیعی قابل‌توجه، از دوگانگی منطقه‌ای گسترده‌ای به شکل توسعه‌یافته و توسعه‌نیافته رنج می‌برد. بررسی‌ها حاکی از آن است که در استان خوزستان، شهرستان‌های استان در سه سطح قرار گرفته‌اند. طبق این سطح‌بندی ۷ شهرستان (مسجدسلیمان، بهبهان و رامهرمز، اندیمشک، هندیجان، امیدیه، باغ‌ملک)، در دسته شهرستان‌های برخوردار، ۱۱ شهرستان (بندر ماهشهر و شوشتر، گتوند، لالی، آبادان، ایذه و دشت آزادگان، رامشیر، هفت‌کل، خرمشهر، اهواز) نیمه برخوردار و ۶ شهرستان (دزفول و شوش، اندیکا، شادگان، باوی و هویزه) در رده شهرستان‌های محروم قرار گرفته‌اند.	نابرابری فضایی	نابرابری منطقه‌ای (نابرابری‌های منطقه‌ای در زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی یکی از موانع مهم توسعه محسوب می‌شود (آهنگری و بغلابی، ۱۳۹۵: ۱۳۱). توسعه همان رشد اقتصادی نیست چراکه توسعه جریانی چندبعدی است که در خود تجدید سازمانی و جهت‌گیری متفاوت کل نظام اقتصادی اجتماعی را به همراه دارد. در معنی ساده‌تر می‌توان «توسعه» را رشد همراه با عدالت اجتماعی دانست)
بررسی‌های به‌عمل‌آمده حاکی از آن است که وضعیت توسعه آموزشی در سطح شهرستان‌های استان خوزستان بسیار نابرابر بوده و در تضاد کامل با مقوله عدالت آموزشی است. این نابرابری در دو سطح جغرافیایی و جمعیتی روی داده است. در بعد جغرافیایی اغلب شهرستان‌های توسعه‌یافته از نظر آموزشی در شرق استان واقع شده‌اند. در سطح جمعیتی نیز شهرستان‌هایی به توسعه آموزشی بیشتری رسیده‌اند که از جمعیت کم‌تر و نرخ شهرنشینی پایین‌تری برخوردارند؛ در این زمینه شهرستان‌های اندیکا، رامشیر، هفتکل، باغملک و رامهرمز در رده‌های اول تا پنجم و شهرستان‌های دزفول، خرمشهر، آبادان، بندر ماهشهر و اهواز در رتبه‌های آخر قرار دارند	توسعه آموزشی نامتوازن	
در زمینه توسعه اقتصادی در استان خوزستان، شاهد تمرکز توسعه اقتصادی در جنوب و غرب استان هستیم؛ به طوری که میانگین وزن توسعه‌یافتگی شمال ۰/۳۸ و میانگین جنوب استان ۰/۲۴۴ است. مقایسه شهرستان‌های	توسعه اقتصادی نامتوازن	

<p>شرقی و غربی نیز بیانگر نابرابری نسبتاً شدیدی از نظر توسعه اقتصادی است.</p>		
<p>در بخش بهداشت و درمان، میانگین امتیاز توسعه‌یافتگی شمال استان ۱۵۶٪ و جنوب استان ۱۸۴٪ است که تفاوت چندانی را نشان نمی‌دهد؛ اما مقایسه میانگین شهرستان‌های شرقی و غربی تفاوت بیشتری را نشان می‌دهد. میانگین امتیازات توسعه‌یافتگی بهداشتی-درمانی شرق استان ۱۲۳٪ و غرب استان ۲۱۵٪ است. در این بخش از لحاظ میانگین توسعه غرب استان بر شرق برتری دارد و جنوب استان نیز برتری اندکی بر شمال دارد.</p>	<p>توسعه بهداشتی-درمانی نامتوازن</p>	
<p>در بخش زیربنایی، میانگین امتیازات توسعه‌یافتگی شمال استان ۵۳٪ و در جنوب استان ۲۱۷٪ است. میانگین وزن توسعه‌یافتگی شرق و غرب نیز به ترتیب ۷۴٪ و ۱۸۲٪ است. این مقادیر نشان‌دهنده نابرابری و عدم تعادل شدید به نفع شهرستان‌های جنوبی و غربی استان است.</p>	<p>توسعه زیربنایی نامتوازن</p>	
<p>اما در زمینه توسعه زیست‌محیطی استان خوزستان اغلب شهرستان‌های توسعه‌یافته در نیمه شمالی استان قرار گرفته‌اند؛ به گونه‌ای که میانگین وزن توسعه‌یافتگی شهرستان‌های نیمه شمالی ۲۰۵٪ و میانگین شهرستان‌های نیمه جنوبی ۰۴۵٪ است؛ اما بین شرق و غرب استان از نظر توسعه زیست‌محیطی اختلاف بسیار کمی وجود دارد. میانگین این دو نیمه به ترتیب ۱۳۹٪ و ۱۲۳٪ است.</p>	<p>توسعه زیست‌محیطی</p>	
<p>در بخش فرهنگی-اجتماعی، میانگین توسعه‌یافتگی جنوب استان ۴۷۲٪ و شمال ۳۲۱٪ است که نشان‌دهنده برتری نسبی جنوب بر شمال است.</p>	<p>نابرابری فرهنگی - اجتماعی نامتوازن</p>	

رسیدن به توسعه پایدار، رفع نابرابری‌ها، شکاف و تبعیض در نواحی داخلی آن امری ضروری است.

در کل باید اذعان داشت، استان خوزستان به‌عنوان یکی از استان‌های جنوب غربی کشور و به‌تبعیت از الگوی توسعه‌ای کشور، دچار مشکل تمرکزگرایی و نابرابری در بین شاخص‌های توسعه است؛ لذا، برای

توسعه نامتوازن الگومندی را رقم می‌زنند. در ذهنیت مردم عرب خوزستان، بخش عمده‌ای از این دینامیسم و مکانیسم‌ها را باید ذیل مناسبات مرکز-پیرامون (به تعبیر هکتی آن) و در پیوند با مقوله قومیت موردتوجه قرار داد.

مردم عرب خوزستان بسیاری از مسائل و مشکلات خود را ذیل مناسبات تاریخی نابرابر مرکز-پیرامون و پیامد طرد و به حاشیه‌راندگی در سپهرهای چندلایه تاریخی، فرهنگی و سیاسی ناشی از این مناسبات، درک و تفسیر می‌کنند.

دور از انتظار نیست که دعوت به جدی گرفتن فهم اعتراضات و نارضایتی‌های اخیر ذیل مناسبات مرکز-پیرامون و مناسبات قومیتی، از سوی بخش عمده‌ای از جامعه‌شناسان و پژوهشگران اجتماعی، امری نامأنوس تلقی شود و تا حدودی این قابل‌درک است. چراکه چنین فهمی محصول تجربه زیستن در موقعیت پیرامونی است. موقعیتی که نگرستن به مسائل را از چشم‌انداز متفاوتی امکان‌پذیر می‌کند. باین وجود درواقع آنچه باید مایه تعجب باشد، غیبت - و یا حتی تابو بودن- به‌کارگیری مقوله قومیت و مناسبات مرکز-پیرامون در تحلیل مسائل و بحران‌های اجتماعی در جامعه‌ای متکثر به لحاظ قومیتی، مذهبی و فرهنگی است. اعتراضات اخیر خوزستان و همدلی قابل‌توجه صورت گرفته از سوی مردم خیابان و برخی کنشگران اجتماعی با آن، برای فراهم کردن شرایط امکان گفت‌وگو در خصوص چنین فهمی از بخشی از مسائل و چالش‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی در جامعه از سوی تحلیل‌گران اجتماعی و گنشگران عرصه آکادمی به‌ویژه جامعه‌شناسان و نیز نیروهای سیاسی و مدیران حکومتی علاقه‌مند به حل مسالمت‌آمیز مسائل و بحران‌های اجتماعی، فرصت مناسبی فراهم کرده است. تداوم و تعمیق چنین رویکردی امکان گفت‌وگو و چاره‌اندیشی برای حل مسالمت‌آمیز مسائل پیرامونی و تقویت انسجام اجتماعی در سطح منطقه‌ای و ملی را افزایش خواهد داد.

در کل باید اذعان داشت، استان خوزستان به‌عنوان یکی از استان‌های جنوب غربی کشور و به‌تبعیت از الگوی توسعه‌ای کشور، دچار مشکل تمرکزگرایی و نابرابری در بین شاخص‌های توسعه است؛ لذا، برای رسیدن به توسعه پایدار، رفع نابرابری‌ها، شکاف و تبعیض در نواحی داخلی آن امری ضروری است.

غالباً مسائل، محرومیت‌ها و به‌طورکلی توسعه‌نیافتگی استان خوزستان از سوی تحلیل‌گران اجتماعی و سیاسی، ذیل انگاره توسعه نامتوازن فهم و تحلیل می‌شود. انگاره‌ای که صورت‌بندی‌ای یک‌دست از فقر، توسعه‌نیافتگی و انواع محرومیت‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی در جغرافیای متنوع و متکثر جامعه ایرانی، ارائه می‌کند؛ اما آنچه فرضیه توسعه نامتوازن را در ذهنیت مردم عرب خوزستان و قومیت‌های دیگر به چالش می‌کشد، نگاشت توسعه‌نیافتگی بر توزیع سرزمینی-قومیتی است. در این ذهنیت، چنانچه براساس فرضیه توسعه نامتوازن، توسعه‌نیافتگی این مناطق، صرفاً نتیجه ناکارآمدی کارگزاران توسعه، بدفهمی آنها از توسعه، خطاهای محاسباتی و مقوله‌های از این جنس باشد، سؤالی که در ذهن مردم این مناطق وجود دارد این است که چرا توزیع این ناکارآمدی‌ها و خطاهای محاسباتی، با توزیع سرزمینی-قومیتی همپوشانی دارد؟ طرح چنین سؤالاتی در به چالش کشیدن فرضیه توسعه نامتوازن، به معنی رد و انکار آن نیست، بلکه دعوت به فهم و تحلیل توسعه نامتوازن به‌عنوان معلول دینامیسم‌ها و مکانیسم‌های بنیادی‌تری است که به تعبیر هستی‌شناسی واقع‌گرایی ژرف در لایه سوم و عمیق‌ترین لایه واقعیت عمل کرده و در اثر آنها چنین ناکارآمدی‌ها و خطاهایی وضعیتی الگومند و تکرارپذیر در واقعیت اجتماعی پیدا می‌کنند. الگوهای تکرارپذیری که علی‌رغم آمدن و برفتادن ساختارهای سیاسی مختلف و حتی متضاد و قدرت گرفتن و برفتادن جریان‌ها و نیروهای سیاسی متفاوت، همچنان به‌صورت پایدار عمل کرده و چنین

۵/۱/۳ عدم حکمرانی خوب شهری

در کنار وقته «نابرابری منطقه‌ای» و عناصر خاص آن، دیگر دال اصلی، عدم حکمرانی خوب شهری است. به‌طور کلی، تحولات دوران حاضر - به‌ویژه نیم‌قرن اخیر- شکل جدیدی به جامعه‌شناسی شهری و همچنین روابط در جامعه شهری داده است. جامعه نوین شهری با ویژگی‌هایی چون ناهمگونی جمعیتی، تحرک اجتماعی بالا، تفکیک و قشر بندی گسترده و سازمان‌دهی اجتماعی و سیاسی جدید به همراه مطالبات گوناگون پراکنده سیاسی اجتماعی و مدنی شهروندان، زمینه‌ای برای شکل‌گیری روابط جدید میان آنان و حکومت‌های محلی (دولت‌های شهری) شده است که از آن تعبیر به «حکمرانی شهری» می‌گردد.

حکمرانی خوب شهری، مفهومی نوظهوری و به‌تبع آن الگوی مدیریت شهری منبعث از آن، نظریه‌ای نوین در پاسخگویی به تأمین و تضمین حقوق و نیازهای شهروندی است که به‌طور ویژه به برتری و عدالت توجه دارد. آنچه امروزه در اداره امور شهر مورد توجه و تأکید قرار می‌گیرد و به‌عنوان پارادایمی در مدیریت شهرها معرفی می‌شود، بهره‌گیری از الگوی حکمرانی خوب شهری بوده که در آن دولت، شهروندان و نهادهای خصوصی در یک جریان افقی و فرابخشی به مشارکت می‌پردازند.

حکمرانی خوب در سطح نهادهای حکومتی و اداره خوب در بُعد دستگاه‌های اجرایی دو مفهومی هستند که می‌توانند موجبات تنظیم قدرت و تضمین حقوق و آزادی‌های اساسی شهروندان را فراهم سازند. داشتن امنیت حقوقی موجب شفاف‌سازی رابطه بین شهروندان و قدرت سیاسی و تضمین حق‌ها و آزادی‌های شهروندی می‌گردد، زیرا یکی از کارکردهای مهم این اصل، تبیین صلاحیت نهادهای مربوط به قدرت سیاسی و تبیین و شفاف‌سازی حق‌ها و تکالیف شهروندان و حکومت است که به‌تبع آن، صلاحیت بخش‌های گوناگون حکومت نیز

مشخص و شفاف خواهند شد. شفافیت و پاسخگویی حکومت‌ها دارای دو جنبه است: یکی، پاسخگویی حقوقی که پایبندی مسؤولان نظام را به قوانین در دادگاه‌ها نشان می‌دهد و دیگری، پاسخگویی سیاسی که در مقابل مجلس و مردم مطرح می‌شود (چلبی، ۱۳۹۸: ۱۲۳). این بدان معناست که قواعد و هنجارهای حقوقی ناظر بر اعمال دولت است و دولت‌ها نباید خارج از چارچوب‌های تعیین‌شده توسط آن‌ها اقدام کنند، لذا در صورت خروج دولت و مقامات از چارچوب‌های تعیین‌شده، مردم حق خواهند داشت که چرایی اقدامات دولت را مورد پرسش قرار داده و دولت نیز ملزم به پاسخگویی شفاف در این خصوص و قبول مسؤولیت‌های ناشی از آن است. حکومت پاسخگو به معنای آن است که شهروندان فرصت و امکان انتقاد از مقامات عمومی را داشته باشند و بتوانند از حمایت‌ها و جبران‌های مناسب در مقابل اشتباهات حکومت که بر آن‌ها تأثیرات نامطلوب داشته است، برخوردار شوند و همچنین حکومت مکلف باشد با ارائه توضیح، اعمال و اقدامات خود را توجیه کند، به اعتراضات پاسخ دهد و اشتباهات خود را جبران کند. به نظر هابرماس^۱ «ما تنها وقتی می‌توانیم قوانینی را اعمال کنیم که درباره ماهیت واقعیاتی که قرار است قوانین بر آن‌ها اعمال شوند، مطمئن باشیم». به دلیل درک ضعیف و غفلت از بخش‌های مهمی از واقعیات اجتماعی نیز ممکن است که تصمیمات و سیاست‌های دولت در عمل منجر به تحقق اهداف مورد نظرش نگردد، در این صورت نیز دولت‌ها باید پاسخگویی بی‌توجهی‌ها، عدم دخالت‌ها و اقدامات بموقع و بطور کلی ترک فعل‌های خود باشند و بدیهی است که در چنین شرایطی، موجبات مطالبه گری خسارت دیدگان به گونه‌های مختلف و از جمله نافرمانی مدنی، اعتراضات، اعتصاب و ... فراهم می‌گردد، بدین معنی که فرد یا افراد خسارت دیده حق خواهند داشت که چنانچه از شیوه‌های اداری یا دادرسی اداری موفق به تأمین خسارت وارده به خود

1. Habermas

شهری، سرپناه، جمع‌آوری و دفع زباله، آب و فاضلاب، حمل‌ونقل عمومی، ترافیک، خدمات بهداشتی و آموزشی، حضور مدنی در فرایند توسعه و جز آن را نمی‌توان بدون حکمرانی خوب شهری سامان بخشید.

علیرغم اهمیت و ضرورت «حکمرانی خوب شهری» متأسفانه در استان خوزستان این مهم آن‌چنان‌که بایدوشاید محقق نگردیده است؛ لذا در این استان، طیف عمده‌ای از مسائل و مشکلات را شاهد هستیم که سال‌های سال است مغفول مانده و لاینحل رها شده‌اند که از آن جمله می‌توان به «معضلات کالبدی» و «معضلات اجتماعی» اشاره داشت؛ لذا می‌توان گفت دال اصلی، عدم حکمرانی خوب شهری، عناصر و نشانه‌هایی چون «معضلات کالبدی» و «معضلات اجتماعی» را جهت معنادهی به خود در فضای گفتمانی حاکم بر نارضایتی در خوزستان، برگزیده است.

نگردیده و دولت نیز به شیوه‌های مختلف از ابراز عقیده و بیان مردم در این خصوص امتناع نماید، اعتراض و نارضایتی خسارت دیدگان در مراحل اولیه حداقل شیوه مطالبه‌گری آن‌ها خواهد بود.

شهرستان‌های استان خوزستان، به‌مانند دیگر شهرهای کشور، با معضلات و چالش‌هایی مواجه است که امید است با فراهم نمودن الزامات حکمرانی خوبی شهری، ازجمله تعیین چشم‌انداز و افق توسعه در این شهرها و در راستای آن تدوین راهبردهای کلان و جامع متشکل از تمامی معضلات و چالش‌هایی که این شهرستان‌ها با آن دست‌به‌گریبان است، ضمن ارائه راهکارهایی اجرایی و اصولی و به‌تبع آن اعمال این‌گونه از حکمرانی، شاهد مرتفع گردیدن یکی پس از دیگری این معضلات بوده و توسعه و پیشرفت این شهرستان‌ها و رسیدن به جایگاه شایسته و درخور در شاخص‌های توسعه شهری باشیم. امروزه دیگر این باور وجود دارد که مسائل مهم شهری مثل اشتغال، فقر

جدول شماره ۲: دال اصلی حکمرانی خوب شهری و عناصر و نشانه‌های آن

نشانه‌ها	عناصر	دال اصلی
معضلات امنیتی	معضلات اجتماعی	حکمرانی خوب شهری
بیکاری		
معضل کودکان خیابانی		
کوچ و حاشیه نشینی عشایر		
معضل سگ‌های ولگرد		
معضل زباله و پسماند شهری و زباله‌های بیمارستانی و عفونی	معضلات کالبدی	حکمرانی خوب شهری
بافت فرسوده شهری		
یکی از مظاهر ناپایداری و ناامنی در سطح شهرها وجود محلات ناکارآمد و فرسوده در مناطق شهری است. بسیاری از این محلات ناکارآمد در شهرهای با قدمت تاریخی که زمانی سرزنده، جذاب و باکیفیت بوده‌اند، به دلایل مختلف دچار افول حیات شهری، اقتصادی و فرهنگی شده‌اند و براین‌اساس جذابیت و کیفیت خود را از دست داده‌اند. همزمان با بروز مسائل فوق توجه به بافت‌های قدیمی و فرسوده و رفع ناپایداری آنها، به موضوعی جدی و محوری در شهرها تبدیل شده است (رضوانی و همکران، ۱۴۰۰: ۷۷).		
معضل آسفالت خیابان‌ها		
نبود پارکینگ مناسب		

۵/۱/۴ احساس ناکامی و ناامیدی

یکی دیگر از مفصل‌های گفتمان نارضایتی در خوزستان، وقته یا دال اصلی احساس ناکامی و ناامیدی است که با نشانه‌هایی چون «امید»،

«چشم‌انداز روشن نسبت به آینده»، «اعتماد به کارآمدی مسئولین و تحقق وعده‌های آنان» و... تثبیت معنایی یافته است.

جدول شماره ۳: دال اصلی احساس ناامیدی و عناصر و نشانه‌های آن

محتوای احساس ناکامی و ناامیدی	عناصر و نشانه‌ها	دال اصلی
<p>ناامیدی از توانمندی نهادهای رسمی بخصوص دولت برای حل بحران‌های کشور (شامل بیکاری، حاشیه‌نشینی، فقر و بی‌تعدالی‌های ساختاری و...) ناامیدی از حل‌وفصل یا تعدیل مشکلات اقتصادی و معیشتی مردم در چشم‌انداز کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت.</p> <p>پاسخگو نبودن دولت به دغدغه‌های فرهنگی، اخلاقی و اجتماعی مردم، بی‌اعتنایی به ارتقای نشاط، سرزندگی و دل‌خوشی مردم</p> <p>ناامیدی از اراده و توان دولت از حل‌وفصل مشکلات زیست‌محیطی و تغییرات اقلیمی</p> <p>ناامیدی از اصلاح سیاست‌های منطقه‌ای کشور و اینکه این سیاست‌ها برخلاف منافع ملی و عمومی کشور و مردم رقم زده می‌شود.</p> <p>ناامیدی از امکان مبارزه با مفسد مالی و اداری و شکل‌گیری شدید این باور (هرچند به نادرست) که فساد سیستماتیک شده است.</p> <p>ناامیدی از امکان کاهش فشارهای بین‌المللی بر کشور و بهبود موقعیت بین‌المللی ایران در عرصه جهانی.</p>	<p>امید</p> <p>چشم‌انداز روشن نسبت به آینده</p>	<p>ناکامی و ناامیدی</p> <p>اعتماد به کارآمدی مسئولین و تحقق وعده‌های آن‌ها</p>

عمل می‌کند. پژوهش‌ها نشان می‌دهد که امیدواری واریانس بی‌بدیلی برای خوش‌بینی به وجود می‌آورد و می‌تواند کمک خوبی به پیش‌بینی متغیرهای مختلف داشته باشد.

عدم امید به آینده شاخصی از رکود و توقف جامعه و سرخوردگی و انفعال آن محسوب می‌شود. چنین جامعه‌ای انگیزه لازم برای پیشرفت را از دست خواهد داد و ناهنجاری‌های مختلف روانی و اجتماعی آن گسترش خواهد یافت. همچنین امید به آینده یکی از شاخص‌های مهم بهداشت روانی جامعه است. نگرش مثبت و امیدوارانه به آینده سرمنشأ تحرک، تلاش، پویایی و شادابی است. از سوی دیگر نگرش منفی و ناامیدی نسبت به آینده می‌تواند

«امید عبارت است از تمایلی که با انتظار وقوع مثبت همراه است و یا به عبارت دیگر ارزیابی مثبت از آنچه را که فرد متمایل است و می‌خواهد که به وقوع بپیوندد» (کوستانزو و شاوا، ۱۹۸۵: به نقل از صفدری، ۱۳۷۴). امیدواری به آینده و نقطه مقابل آن یعنی ناامیدی، از مباحث مهمی است که مورد توجه جامعه‌شناسان، روان‌شناسان و علمای سیاست قرار دارد. جامعه‌شناسان به پیامدهای جمعی و روان‌شناسان به پیامدهای فردی و دانشمندان علم سیاست به آثار سیاسی این پدیده می‌پردازند. اسنایدر و همکاران^۲ (۱۹۹۴) امید را به‌عنوان حالت انگیزش مثبتی می‌دانند که بر احساس موفقیت، به‌عنوان عامل فعال (انرژی و هدف‌گرایی) و مسیر (برنامه‌ریزی رسیدن به هدف)

². Snyder & et al

¹. Shaw & Costanzo

به‌عنوان الگوی مرجح مدیریت راهبردی و اجتماعی کشور برگزیده است. به‌ویژه نقش امید و اعتماد به‌عنوان دو سرمایه بزرگ اجتماعی می‌تواند بر دامنه منابع و سرمایه‌های سیاسی کشور افزوده و ضریب پایداری و موفقیت دولت را تعمیق و تقویت نماید.

نتایج تحقیقات مختلف پیرامون امید فردی و اجتماعی در استان خوزستان (شهر اهواز) گواه این مطلب است که میزان امید به آینده در بین شهروندان در سطح متوسط پایین است (باقری و طوافی، ۱۴۰۰). امید اجتماعی و چشم‌انداز روشن نسبت به آینده برای جامعه (خصوصاً جوانان) امری ضروری قلمداد می‌گردد که میل به پیشرفت، توسعه، تحول و پویایی را در آن جامعه ایجاد می‌نماید؛ اما آنچه در دو دهه اخیر و همچنان امروزه شاهد آن هستیم این است که در حوزه امید اجتماعی ضعف داریم و این امید اجتماعی به شکل تصاعدی، نارضایتی را افزایش می‌دهد. به‌طورکلی، تقویت و فراگیر شدن باور عمومی مبنی بر ناکارآمدی و ناتوانی دولت در اداره امور کشور، به‌مرور سبب از بین رفتن اعتماد عمومی به حاکمان، سرخوردگی و ناامیدی ملت از دولت را در پی خواهد داشت. همچنین شایان‌ذکر است، حاکم شدن وضعیت بی‌عدالتی در جامعه، موجب احساس ناامیدی می‌گردد؛ وضعیتی که هم‌اکنون در جامعه قابل‌درک و مشاهده است و زمینه‌ساز بروز اعتراضات اخیر در کشور نیز قلمداد می‌گردد. محتوای عمده این احساس ناکامی و ناامیدی در جامعه ایران دربرگیرنده موضوعاتی بدین شرح است:

- ناامیدی از توانمندی نهادهای رسمی بخصوص دولت برای حل بحران‌های کشور (شامل بیکاری، حاشیه‌نشینی، فقر و بی‌تعدالی‌های ساختاری و...)

موجب بی‌تفاوتی، دلسردی و فقدان انگیزش برای تلاش و تکاپو شده و برهم خوردن بهداشت روان و مشکلات روانی و اجتماعی را در پی داشته باشد.

در جهان جدید با توجه به تغییراتی که در ساخت روابط جامعه با نهادهای رسمی به‌ویژه دولت پدید آمده است، جایگاه مردم در مناسبات سیاسی دچار دگرگونی شده و در حقیقت مردم مهم‌ترین پشتوانه دولت محسوب می‌گردند؛ زیرا نوع مناسبات مردم با دولت به‌گونه‌ای تعریف می‌گردد که می‌توان گفت یکی از «منابع اصلی قدرت» در جامعه، مردم هستند که در قالب‌ها و در سطوح گوناگون، نقش‌آفرینی آنان در فرایندهای سیاسی اهمیتی مضاعف یافته است. به یک تعبیر دولت قوی، دولتی به شمار می‌آید که از توان سیاست‌سازی بالاتری برای جذب سرمایه‌های اجتماعی برخوردار باشد. جذب سرمایه‌های اجتماعی که در شاخص‌هایی مثل «اعتماد جمعی»^۱ به دولت، «امیدواری به آینده»^۲ برای تحقق اهداف در سطوح فردی و جمعی، «مشارکت عمومی»^۳ در فرایندهای اجتماعی، فرهنگی و سیاسی، تداوم و تعمیق «حمایت عمومی»^۴ از سیاست‌ها و رویکردهای دولت، احساس «تعهد مردمی»^۵ برای دفاع و پشتیبانی از روندهای اقتصادی و اجتماعی کشور و... قابل‌مشاهده است، ظرفیت‌های دولت برای پیشبرد اهداف جمعی را تسهیل خواهد کرد. قدرت مردم، ظرفیت و ذخیره بزرگی را برای دولت پدید خواهد آورد که در پیشبرد سیاست‌های خود، با استظهار و پشت‌گرمی بیشتری حرکت کرده و با جذب و سازمان‌دهی نیروهای اجتماعی از قدرت مضاعفی برخوردار شود. به‌میزانی که این سرمایه‌ها در اقشار، طبقات و گروه‌های متفاوت اجتماعی و همچنین در سطوح متفاوت و قلمروهای منطقه‌ای گوناگون تعمیم یابد، بر دامنه و عمق سرمایه‌های دولت افزوده و مردم خود منادی ارزش‌ها و رویکردهایی می‌گردند که دولت آن را در سیاست‌های خود

4. Public support

5. People's commitment

1. Collective trust

2. Future hope

3. Public participation

به نادرست) که فساد سیستماتیک شده است.

- ناامیدی از امکان کاهش فشارهای بین‌المللی بر کشور و بهبود موقعیت بین‌المللی ایران در عرصه جهانی.

۵/۱/۵ معیشت محوری

دیگر دال اصلی که در کنار دال‌های دیگر که ذکر آن رفت، مفصل‌های گفتمان نارضایتی در خوزستان را شکل می‌دهد، وقته یا دال اصلی معیشت محوری است که با نشانگانی از قبیل، «مشکلات اقتصادی- معیشتی»، «گرانی روزافزون»، «شکاف اقتصادی میان اقشار مختلف جامعه»، «بی‌تفاوتی مسئولین نسبت به وضعیت موجود» و... تثبیت معنایی یافته است.

- ناامیدی از حل‌وفصل یا تعدیل مشکلات اقتصادی و معیشتی مردم در چشم‌انداز کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت.
- پاسخگو نبودن دولت به دغدغه‌های فرهنگی، اخلاقی و اجتماعی مردم، بی‌اعتنایی به ارتقای نشاط، سرزندگی و دل‌خوشی مردم
- ناامیدی از اراده و توان دولت از حل‌وفصل مشکلات زیست‌محیطی و تغییرات اقلیمی
- ناامیدی از اصلاح سیاست‌های منطقه‌ای کشور و اینکه این سیاست‌ها برخلاف منافع ملی و عمومی کشور و مردم رقم زده می‌شود.
- ناامیدی از امکان مبارزه با مفسد مالی و اداری و شکل‌گیری تشدید این باور (هرچند

جدول شماره ۴: دال اصلی معیشت محوری و عناصر و نشانه‌های آن

عناصر و نشانه‌ها	دال اصلی
مشکلات اقتصادی- معیشتی	معیشت محوری
گرانی روز افزون	
شکاف اقتصادی میان اقشار مختلف جامعه	
بی تفاوتی مسئولین نسبت به وضعیت موجود	

شاهد اعتراض فرودستان، فقرا و افراد کم برخوردار نسبت به وضعیت معیشتی و زیستی خود باشیم؛ حال آنکه اساساً رسیدگی به وضعیت معیشتی مردم وظیفه مسئولان به خصوص دولت و مجلس است و پیگیری این‌گونه مطالبات از سوی مردم با سازوکارهای قانونی، حق طبیعی آن‌هاست. این در حالی است که برخورداری تمام افراد جامعه از یک زندگی معقول و مناسب شئون و به تعبیری «توازن» در سطح معیشت و دسترسی افراد جامعه به ثروت، به نحوی که امکان معیشت در سطح عمومی برای آحاد جامعه فراهم گردد»، ضرورت برقراری عدالت اجتماعی و بهبود سطح معیشت مردم را دوچندان می‌سازد. قرار گرفتن توده‌های مردم در تنگنای

در عمده ناآرامی‌هایی که در برهه زمانی مورد مطالعه در خوزستان رخ داده - به‌مانند ناآرامی‌ها در دیگر مناطق کشور از جمله حرکت اعتراضی سال ۱۳۹۷- مهم‌ترین عامل تأثیرگذار، تحقق یک باور فراگیر و بروز احساس نارضایتی جمعی در بعد اقتصادی بوده است که شکل و بوی سیاسی به خود گرفتند و لذا در تمامی ناآرامی‌ها، «شعار نه به گرانی» و اعتراض به مشکلات اقتصادی- معیشتی مردم، مطرح شده است. پس می‌توان اعتراضات مردمی در دو دهه اخیر در کشور، بالاخص در خوزستان را «معیشت محوری» و منبعث از عامل گرانی، شکاف اقتصادی، سستی و رخوت دولتی‌ها در رفع مشکلات معیشتی مردم و... عنوان نمود که زمینه‌ساز آن گردیده که

از زیر بار مسؤولیت سنگین گرانی سرسام آور، کنار می‌کشند.

۵/۱/۶ بحران آبی (تنش آبی)

دیگر وقته یا دال اصلی گفتمان نارضایتی در خوزستان، بحران آبی است که این دال اصلی با عناصر و نشانه‌هایی چون «خشکسالی»، «کمبود منابع آبی»، «شوری بیش از حد آب شرب و کشاورزی»، «سدسازی‌های نادرست» و... قابل‌تعریف است و به سازماندهی هر چه بیشتر مفصل‌بندی نارضایتی در دو دهه اخیر در خوزستان، یاری می‌رساند.

اقتصادی و معیشتی، سبب نارضایتی آنها از حکومت گردیده و زمینه‌ساز بروز اعتراضات و ناآرامی‌هایی در کشور و از جمله استان‌های محروم از قبیل خوزستان شده است. مشکل مهم دیگر در بحران معیشتی، این است که گرانی‌های لجام‌گسیخته نه تنها متوقف نمی‌شود بلکه همچنان افزایش سرسام‌آور قیمت‌ها ادامه دارد. مسأله مهم در این میان، خونسردی و بی تفاوتی مسؤولین است که با وعده حل مشکلات و مسؤولیتی که دارند، غالباً با پرداختن به مسائلی همچون برخی دستاوردها یا افتتاح پروژه‌ها، کشف داروهای جدید، تأمین آب و برق برای برخی مناطق و... که در جای خود قابل تقدیر است، عملاً خود را

جدول شماره ۵: دال اصلی تنش آبی و عناصر و نشانه‌های آن

عناصر و نشانه‌ها	دال اصلی
خشکسالی	تنش آبی
کمبود منابع آبی	
شوری بیش از حد آب شرب و کشاورزی	
سدسازی‌های نادرست	

نفتی در این منطقه از کشور نیز غافل شد؛ ورود پسماندهای کارخانه‌های نیشکر و... به آب رودخانه‌های این منطقه از کشور، از عمده دلایل افزایش شوری آب عنوان شده‌اند. در تحقیقات دانشگاهی انجام‌گرفته، شوری آب در مناطقی که کاشت نیشکر در آنها انجام می‌شود، به‌صورت معناداری بالاتر از سایر مناطق اندازه‌گیری شده است. بحران آب در خوزستان اما تنها ریشه در داخل کشور ندارد. با توجه به مشترک بودن برخی منابع آبی ایران با کشورهای همسایه، اجرای پروژه‌هایی نظیر سدسازی در این کشورها، قطعاً بر روی کم‌آبی ایران تأثیر می‌گذارد.

۵/۱/۷ قومیت و طایفه‌گرایی

اما در کنار دال‌های اصلی‌ای که تاکنون برشمرده شده، نباید از دال اصلی قومیت و طایفه‌گرایی در خوزستان غافل گردید. به‌طورکلی، ساختار اجتماعی

اساساً، کمبود آب در مناطق خشک و نیمه‌خشک ناشی از بارندگی کم و نیز توزیع نامناسب آن است. استان خوزستان به‌جز برخی از مناطق کوهستانی آن دارای اقلیم خشک و نیمه‌خشک است. با وجود آب‌های سطحی در این استان، به دلیل شرایط خاص زندگی عشایر، خشک‌سالی‌ها و مدیریت نادرست منابع آب و کشاورزی، این استان در قریب به دو دهه اخیر با بحران شدید منابع آبی و خشک‌سالی مواجه شده است (موحدیان و همکاران، ۱۳۹۳: ۳۴). این وضعیت، در تابستان ۱۴۰۰ زمینه‌ساز اعتراضات مردمی در خوزستان گردید که در تاریخ ۲۴ تیر ۱۴۰۰ از شهرهای مختلفی در استان خوزستان آغاز شد به چندین استان دیگر گسترش یافت.

واقعیت بحران آبی خوزستان را باید در عواملی چند جستجو نمود که عمده‌ترین آن خشک‌سالی است. در کنار خشک‌سالی که کشور با آن دست‌به‌گریبان است نباید از فعالیت شرکت‌های

مفصل‌بندی گفتمان اعتراضات در خوزستان، یاری می‌رساند.

در انتخاب فعالیت انسانی بسیار مؤثر است. در کل می‌توان گفت، وقته یا دال اصلی قومیت و طایفه‌گرایی، با عناصری چون «تنوع قومیتی»، «تقویت همگرایی»، «جمع‌گرایی افراطی» و... قابل‌تعریف است و به سازمان‌دهی هر چه بیشتر

جدول شماره ۶: دال اصلی قومیت و طایفه‌گرایی و عناصر و نشانه‌های آن

عناصر و نشانه‌ها	دال اصلی
تنوع قومی	قومیت و طایفه‌گرایی
تقویت همگرایی	
جمع	

معلولی آنچه سبب‌ساز فعال شدن و تحریک‌پذیری گسل‌های فوق می‌شود می‌تواند به‌عنوان عاملی برای بروز گسل و شکاف اجتماعی و فرهنگی تلقی شود. اگر در این راستا مسؤولان با درایت و تدبیر سیاست‌های اتخاذی نتوانند گسل‌های مورد مناقشه را حل کنند، می‌تواند زمینه‌ساز چالش امنیتی شود. در حوزه سرزمینی جمهوری اسلامی ایران یکی از مهم‌ترین مناطق، نوار مرزی جنوب و جنوب غربی کشور مربوط به حوزه عرب نشین است^۱ که از حساسیت ویژه‌ای برخوردار است بدین معنی که این منطقه از سویی برای نظام جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان منطقه‌ای استراتژیک به لحاظ اقتصادی و هم‌جواری با کشورهای عرب حوزه خلیج فارس مهم است و از سوی دیگر با توجه به فعالیت گروه‌های واگرایی قومی و مذهبی (بر مبنای سلفی‌گری و وهابیت) موردتوجه بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است.

استان خوزستان در صدساله اخیر با چند طرح تجزیه‌طلب مواجه شده است که می‌توان به طرح تجزیه زمان شیخ خزعل، طرح تجزیه جنگ جهانی دوم، طرح تجزیه در هنگام ملی شدن صنعت نفت،

حیث زبان و قومیت، اصالتاً عرب و عمدتاً شیعه‌مذهب‌اند. عرب‌های خوزستان حدوداً ۱۵۰ طایفه هستند و همواره تابع قوانین طایفه و دارای تعصبات قومی و آداب‌ورسوم سنتی هستند.

در جوامع سنتی، بسته به نوع فرهنگ و محیط، ساختارهای متفاوتی وجود دارد که بر پیوند خونی و خویشاوندی استوار و یک اجتماع کلی با اجزای متفاوت است. در سطح فرد، پیوند خونی میان افراد و در سطوح بالاتر پیوند قومی و سیاسی برقرار است. در این جوامع، افراد به‌شدت متأثر از ساختار اجتماعی هستند؛ به‌طوری‌که افراد یا گروه‌های انسانی (تیره، اقوام و ملت‌ها) در جابه‌جایی افقی و عمودی خود، آگاهانه یا ناآگاهانه، پیوسته در حفظ اصل یا بازگشت به اصل می‌کوشند.

هرچند تنوع قومی و فرهنگی برای کشوری مانند ایران می‌تواند فرصت‌های مناسبی برای توسعه همه‌جانبه کشور فراهم کند، ولی درعین‌حال می‌تواند یکی از بسترهای مهم ناامنی و تهدیدات امنیتی به شمار رود. جمهوری اسلامی ایران در حال حاضر با توجه به شرایط حاکم بر منطقه و جهان در معرض گسل‌های قومی و مذهبی قرار دارد که خود متأثر از عوامل تشدیدکننده خارجی، ضعف‌های مدیریتی و با بازیگری مجموعه‌ای از بازیگران محلی، منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است. از این‌رو امکان فعال ماندن آن همواره وجود دارد؛ بنابراین در یک فرایند علت

۱ - محل اصلی استقرار عرب‌زبانان در ایران مساحتی وسیع از استان خوزستان شامل شهرستان‌های خرمشهر، آبادان، شادگان، ماهشهر، اهواز، هویزه، سوسنگرد، بستان، شوشتر و جنوب دزفول است، ساکنان منطقه عرب نشین خوزستان از

در گرایش به خشونت و پرخاشگری دارد و گروه را به تحقق بعضی اهداف وامی‌دارد؛ به طوری که اعتراض دسته‌جمعی یکی از معضلات جوامع سنتی است که در مناطق طایفه‌ای و قبیله‌ای بیشتر به چشم می‌خورد و با ضرب‌وجرح و حتی گاهی کشت و کشتار همراه است. هنوز در برخی از مناطق کشور از جمله استان خوزستان، ساختار حاکم، ساختاری سنتی و مبتنی بر مسائل قومی و قبیله‌ای است؛ استان خوزستان با گویش‌ها، آیین‌ها و خرده‌فرهنگ‌های گوناگون اقوام است و وجود قوم‌هایی چون عرب، بختیاری، لر، شوشتری، دزفولی، بهبهانی، ترک قشقایی و دیگر اقوام از دیرباز تاکنون مؤید این موضوع است و لذا می‌توان اذعان داشت که تنوع قومی در این استان به چشم می‌خورد که البته بسیاری، صنعتی شدن استان خوزستان و وجود صنایع نفت، پتروشیمی، فولاد و... را یکی از عوامل ورود اقوام جدید به استان برشمرده‌اند. به‌رروی عوامل زیادی دست‌به‌دست هم داده‌اند تا خوزستان از نظر خرده‌فرهنگ‌ها، یکی از استان‌ها با بیشترین فرهنگ‌های قومی شناخته شود.

اما، از آنجاکه قومیت، یکی از شاخص‌های عمده در شناخت طبیعی کشورها برای نیل به ثبات و دوری از خشونت به حساب می‌آید، امنیت کشورها در دهه آینده بدون توجه به این بعد رقم نخواهد خورد. هرچند تنوع قومی و فرهنگی در کشور ایران می‌تواند فرصت‌های مناسبی برای توسعه کشور فراهم کند، درعین حال می‌تواند یکی از بسترهای مهم ناامنی و تهدیدات امنیتی به شمار رود، به گونه‌ای که همبستگی ملی متأثر از نوع رویکرد حکومت مرکزی در برخی مناطق در طی دوره‌های خاص تاریخی موجب به چالش کشیده شدن انسجام سرزمینی کشور شده است.

آنچه موجب خطرناک شدن تنوع قومی می‌شود عدم توسعه لازم در کشور است. اگر برنامه‌های دولت به صورت واقعی اجرا شود و توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متعادل صورت گیرد تنوع قومیتی هیچ مشکلی را ایجاد نمی‌کند. باید به این

طرح تجزیه در سال ۱۳۳۸، طرح تجزیه سال ۱۳۴۳، طرح تجزیه در جریان تجاوز عراق به ایران و جنگ هشت‌ساله و در نهایت طرح تجزیه در دهه ۸۰ با رویکرد تغییر مذهب روبرو شده است؛ زیرا کشورهای حامی تجزیه‌طلب‌ها به آنان اعلام کردند که تنها در صورتی مورد حمایت قرار خواهند گرفت که از حیث مذهبی رویکرد سلفیه اتخاذ کنند. مهم‌ترین طرح تجزیه‌طلب در صدسال اخیر طرح تجزیه خوزستان با رویکرد تغییر مذهب بوده است. دشمن در این طرح علاوه بر خاک خوزستان، اعتقاد و باورهای مردم را هدف قرار داده است. این طرح از طرف کشورهای حامی سلفیت از قبیل عربستان، قطر، امارات و متأسفانه جریان‌ها و گروه‌های سلفی حمایت می‌شود. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی گروه‌های متعددی برای تجزیه استان خوزستان توسط کشورهای معارض و تجزیه‌طلب به وجود آمدند که می‌توان به برخی از این گروه‌های معروف از قبیل حرکه النضال العربی، لتحریر الاحواز، جبهه دمکراتیک خلق عرب احواز، لجنه الوفاق، حرکه التحریر الوطنی الاحواز، حزب تضامن الاحوازی، حزب النهضه العربی لتحریر الاحواز، الجبهه الدیمقراطیه الشعبیه للشعب العربی الاحوازی، سازمان حزم، سازمان حقوق بشر احوازی، المنظمه العربیه لتحریر الاحواز (میعاد)، جبهه العربیه لتحریر الاحواز اشاره کرد. البته برخی دیگر از کشورهای بدخواه و تجزیه‌طلب مانند آمریکا، ترکیه، اردن، تونس، کویت، مصر، سوئد، دانمارک، هلند، بلژیک، انگلیس، آلمان، اتریش و کانادا نیز به‌طور مستقیم و غیر مستقیم به این جریان‌های تجزیه‌طلب کمک می‌کنند و شاید بتوان چنین گفت که کوچک‌ترین کمک به این جریان منحرف و تکفیری و دیگر گروه‌های تجزیه‌طلب اجازه سکونت آنان و تبلیغ بر علیه نظام اسلامی و مذهب تشیع است.

در کنار عامل بیرونی تنش‌آفرین در مناطقی از کشور که پدیده تعدد قومیتی در آن مشهود است؛ نباید از اثرگذاری عوامل داخلی نیز غافل گردید. اساساً، ساختار اجتماعی حاکم بر جامعه نقش مهمی

- تأکید بر توسعه همه‌جانبه در کل کشور و ایجاد و پیگیری‌های طرح‌های عمرانی و... در مناطق قومیت‌نشین
- کاهش محرومیت‌ها در مناطق قومی
- مقابله جدی با جریان‌های قومی واگرا و سیاست‌های مداخله‌جویانه بیگانگان و سوءاستفاده از اقوام (در سطح کلان)
- برابری در فرصت‌های اساسی مانند شغل، تحصیلات و امکانات رفاهی و...

۵/۱/۸ معضلات زیست‌محیطی

اما، شهرهای استان خوزستان در کنار تمامی مسائل و معضلاتی که ذکر آن رفت، با مشکلات زیست‌محیطی نیز دست‌وپنجه نرم می‌کنند؛ مشکلاتی از این سنخ، امروزه دیگر زندگی در این استان را مشقت‌بار نموده و تبعات بهداشتی-حیاتی برای مردم در پی داشته است. بر این مبنا، معضلات زیست‌محیطی، دیگر دال اصلی در گفتمان اعتراضات در خوزستان است که نشانه‌هایی از قبیل «فاضلاب شهری» و «پدیده ریزگرد» تثبیت معنایی یافته است و یکی از مفصل‌های گفتمان مذکور را شکل داده است.

تنوع قومی به چشم یک فرصت نگاه کنیم البته، این تنوع می‌تواند تهدید نیز باشد اما همه‌چیز بستگی به نوع نگاه و برخورد ما با این پدیده دارد. اگر حقوق شهروندی را رعایت کنیم و برای همه حق مساوی در همه مسائل مانند کار، مسکن، آزادی بیان و غیره قائل شویم مطمئناً تنوع قومی فرصت خواهد بود؛ به‌عنوان مثال، نگاه مثبت به مردم عرب خطه خوزستان موجب پیوند هرچه بیشتر اقوام استان می‌شود. اگر از توانایی‌های قومی مانند همگرایی قومی درونی، یکپارچگی رفتار اجتماعی و دیگر عوامل در جهت همگرایی‌های تأثیرگذار در رفتار جامعه استفاده شود جامعه‌ای تقویت‌شده و پیشرو خواهیم داشت ولی اگر از این نیروها و توانایی‌های نام‌برده در این زمینه استفاده نشود مانعی برای تقویت همگرایی جامعه خواهد شد که در ادامه مسیر باعث خنثی کردن نیروهای تأثیرگذار دیگر در تحرکات اجتماعی خواهد بود و امنیت ملی را تحت‌الشعاع قرار خواهد داد که البته می‌توان با اعمال برخی اقدامات، جهت مقابله با قومیت‌گریزی اقوام و تأثیرگذاری بر امنیت ملی در کشور اقدام نمود که از آن جمله می‌توان به موارد ذیل اشاره داشت:

- تقویت عوامل تشکیل‌دهنده هویت ملی در برابر هویت‌های قومی و محلی
- تأکید بر مواریت فرهنگی با پیشینه مشارکت همزیستی دائمی اقوام و دخالت تاریخی اقوام در حاکمیت

جدول شماره ۷: دال اصلی معضلات زیست‌محیطی و عناصر و نشانه‌های آن

عناصر و نشانه‌ها	دال اصلی
فاضلاب شهری	معضلات زیست‌محیطی
پدیده ریزگردها	
دفع آب‌های سطحی	

فاضلاب‌های خانگی و نیز فاضلاب‌های سطحی است. سال‌هاست که مشکل شبکه فاضلاب شهری و شبکه آب‌های سطحی در خوزستان به معضلی

شهرهای استان خوزستان از جمله شهرهای کشور است که با مشکل فاضلاب درست به گریبان است. عمده معضل فاضلاب در این شهرها، مربوط به

است. باید توجه داشت که یکی از نامحسوس‌ترین و درعین‌حال جدیدترین ابعاد امنیت ملی در دید پژوهشگران این حوزه، بعد محیطی امنیت ملی است. محیط‌زیست از آن جنبه که می‌تواند موجبات تقویت بنیه‌های اقتصادی و سلامت جسمی و روانی هر کشور را فراهم سازد، عاملی مطلوب و تقویت‌کننده در جهت اهداف امنیت ملی به شمار می‌آید (ابراهیمی و همکاران، ۱۴۰۱: ۱۳۳).

مهم‌ترین عامل وقوع پدیده ریزگردها و تشدید آن در سال‌های اخیر، کاهش منابع آبی و رطوبت در منطقه (ایران، عراق، سوریه، لبنان، عربستان و...) به‌صورت عام و در استان خوزستان به‌صورت خاص بوده است. کاهش منابع آبی و رطوبت در منطقه موجب شده که با افزایش شوری زمین‌ها و قلیایی شدن خاک موجبات پودر شدن آن فراهم گردد. بنا بر اظهارنظرها و برآوردهای صورت گرفته، خاستگاه ۳۵ درصد از پدیده ریزگردها، کانون‌های تولید ریزگرد در داخل کشور بوده که استان خوزستان، بخشی از مهم‌ترین آن‌ها را در خود جای داده است؛ ۶۵٪ ریزگردهای واردشده به کشور نیز تحت‌تأثیر کانون‌های خارجی تولید ریزگرد (۴۰ درصد عراق و ۲۵ درصد در سوریه، اردن، کویت، عربستان و...) بوده است. برخی از مهم‌ترین علل مؤثر بر وقوع و تشدید پدیده ریزگردها در کشور عبارت‌اند از:

- ❑ کاهش منابع آبی و رطوبت در منطقه و استان خوزستان
- ❑ تغییر اقلیم و تغییر الگوی بارندگی
- ❑ عدم همخوانی مصارف آبی با تغییر میزان بارندگی
- ❑ سدسازی
- ❑ جاده‌سازی
- ❑ کاهش وسعت جنگل‌های زاگرس.

مهم‌ترین عامل داخلی که مجال اجرای چنین پروژه‌های مخربی در کشورهای همسایه را از حیث اثرگذاری بر قابلیت پایداری ایران به‌صورت عام و

بزرگ برای مدیران و مردم تبدیل شده است، معضلی که بالأخص در فصل‌های بارانی با تداخل حجم بالای آب‌های سطحی با شبکه ناقص و فرسوده فاضلاب در سطح شهرها به اوج می‌رسد و مشکلات بهداشتی و سلامت جامعه در خطری مضاعف قرار می‌گیرد. معضلی که با توجه به تفاوت بافت شهرها و توپوگرافی آن نسخه مختص خود را می‌طلبد. باین‌حال، عدم توجه به این مهم سبب گردیده که موضوع فاضلاب در خوزستان به یکی از مسائل لاینحلی مبدل گردد که سالیان درازی است علی‌رغم کنش‌های مردم و واکنش مسؤولان و تزریق مسکن‌های دوره‌ای تاکنون به فرجام خوشی به پایان نرسیده و همه را با خود درگیر کرده است؛ چراکه در برخی مناطق شهرهای استان، جوی دفع آب‌های سطحی، آبریز آشپزخانه و حمام به خیابان‌ها و کوچه‌ها و جوی‌های آب سطح شهر ریخته می‌شود. در کنار فاضلاب خانگی، دفع آب‌های سطحی یکی از معضلات بدخیم شهرستانی این استان پس از باران در طول دوران متمادی است که علی‌رغم درخواست عمومی و به‌رغم آمدورفت چند مدیر در اداره آب و فاضلاب و تغییر چند شهردار تاکنون راه‌علاجی برای آن پیدا نشده و این معضل همچنان پابرجاست. عمده‌ترین دلیل معضل فاضلاب سطحی در خوزستان آن است که طراحی و مکانیزم دفع فاضلاب و لوله‌گذاری‌های طراحی‌شده برای دفع آب باران نیست و عموماً در صورت ورود بیش‌ازحد اندازه آب سیستم دچار مشکل می‌شود.

معضل زیست‌محیطی دیگر «پدیده ریزگرد» است. پدیده ریزگرد، یک بحران زیست‌محیطی در استان خوزستان و شهرستان‌های این استان قلمداد می‌گردد و از جمله مهم‌ترین معضلاتی است که این روزها مردم بسیاری از مناطق کشور بالأخص شهرستانی استان خوزستان را به ستوه آورده و مسؤولین را به واکنش واداشته است. این معضل اساسی که به یکی از گسترده‌ترین معضلات زیست‌محیطی کشور بدل گردیده، از سال‌ها پیش آغاز شده است و در سال‌های اخیر، تشدید گردیده

چون سازمان حفاظت از محیط‌زیست بتواند اطلاعات و تحلیل‌های لازم برای ورود مؤثر این وزارتخانه به چنین موضوعاتی در جهت دفاع از امنیت ملی کشور را فراهم نماید.

۵/۱/۹ کنشگری بازیگران مختلف

یکی دیگر از دال‌های اصلی گفتمان نارضایتی در خوزستان است که با نشانه‌هایی از قبیل: «بازیگران رسانه‌ای» و «کنشگری بازیگران اجتماعی» قابل معنایابی است. در یک نگاه کلی بازیگران و افرادی که در وقایع دو دهه اخیر در کشور در شهرهای مختلف و در قالب‌های گوناگون در اجتماعات اعتراضی مشارکت کردند را می‌توان به چند دسته تقسیم و گونه‌شناسی نمود که عبارت‌اند از: الف) بازیگران صنفی-اقتصادی، ب) بازیگران اجتماعی از قشرهای مختلف جامعه (فروردستان، جوانان، زنان، دانشجویان و...) ج) بازیگران امنیتی (جریان‌ات و گروه‌های اپوزیسیونی) و د) بازیگران رسانه‌ای (جریان رسانه‌ای).

استان خوزستان به‌صورت خاص فراهم نموده ضعف عملکرد وزارت خارجه ناشی از ناکارآمدی‌های ساختاری و مدیریتی این وزارتخانه در چند دهه گذشته بوده است. به عبارتی این وزارتخانه به‌واسطه عدم بهره‌مندی از ساختار تخصصی لازم و عدم توجه به موضوع تأثیرات اقدام‌های زیست‌محیطی کشورهای منطقه بر امنیت ملی کشور در طول دهه‌ها و سال‌های گذشته با بی‌توجهی به اقدام‌های کشورهای همسایه که به‌نوعی بر قابلیت پایداری کشور در حوزه محیط‌زیستی اثرگذار بوده در پیدایش حادثه قطع برق در استان خوزستان و وضعیت نامناسب کنونی آن در ارتباط با پدیده ریزگردها مؤثر بوده است. به نظر می‌رسد ایجاد یک دپارتمان مطالعات محیط‌زیستی در این وزارتخانه که وظیفه رصد اقدامات کشورهای منطقه از حیث اثرگذاری آنها بر وضعیت محیط‌زیستی کشور را بر عهده داشته باشد، ایجاد زمینه برای مشارکت و فعالیت نیروهایی با توانایی‌های تخصصی بیشتر در بدنه این وزارتخانه و یا برقراری ارتباطات سازمانی بیشتر با سازمان‌هایی

جدول شماره ۸: دال اصلی کنشگری بازیگران مختلف و عناصر و نشانه‌های آن

عناصر و نشانه‌ها	دال اصلی
بازیگران صنفی و اقتصادی	کنشگری بازیگران مختلف
بازیگران اجتماعی (جوانان، زنان، دانشجویان و...)	
بازیگران امنیتی (گروه‌های اپوزیسیونی)	
بازیگران رسانه‌ای	

اعتراضی در ایران را به جنبشی فراگیر، مستمر و تعارض‌گرا تبدیل نمایند.

بررسی‌های به‌عمل‌آمده در خصوص نارضایتی‌های دو دهه اخیر در خوزستان حکایت از آن دارد که در کنار قشر جوان تحصیل‌کرده، قشر فرودست و متوسط جامعه نیز ایفاگر نقش در اعتراضات سیاسی و اجتماعی بوده‌اند و طیف عمده‌ای از مشارکت‌کنندگان در این اعتراض‌ها را طبقه فرودست جامعه تشکیل می‌دادند؛ آن‌ها که

درمجموع تنوع بازیگران گویای این واقعیت است که اقشار، گروه‌ها، افراد، جریان‌ات و بازیگران متنوعی در کشور و خارج از کشور وجود داشتند که از انگیزه بسیاری برای بهره‌برداری از جریان‌ات اعتراضی ایران برخوردار هستند؛ این جدای از بازیگران پنهان سیاسی، اطلاعاتی و امنیتی متنوعی است که در سطح جهانی و در سطح منطقه‌ای تلاش دارند با حمایت‌های اطلاعاتی، ادراکی، مالی و آموزشی و سیاسی و دیپلماتیک به شکل پنهان جریان‌ات

شهرستان‌ها) است، به‌طور عمده در سطح نازلی است. لذا صرفاً طیف خاصی از افراد می‌باشند و این مصداق عینی تبعیض و نابرابری در جوامع است.

بی‌شک حاکم بودن وضعیت نابرابری در کشور، احساس منفی و درونی تبعیض و نابرابری را در افراد جامعه ایجاد می‌نماید که این احساس که یک برساخت ذهنی است، خود زمینه‌ساز بروز رفتارهایی بیرونی در آنها می‌گردد و عمدتاً در قالب تجمعات اعتراض‌آمیز در سطح اجتماع خود را نمایان می‌کند. احساس بی‌عدالتی در سطوح مختلف، یکی از محرک‌های اصلی اعتراضات اخیر است. در کنار کنشگری افشار اجتماعی مذکور در اعتراضات دو دهه اخیر در خوزستان، نباید از نقش رسانه غافل گردید. به‌طور کلی، از ابتدای تاریخ تاکنون مهم‌ترین موضوع برای انسان تأمین امنیت و آرامش بوده است؛ چرا که امنیت و آرامش مهم‌ترین مؤلفه و اساس زندگی انسان‌هاست و در سایه امنیت و آرامش است که انسان می‌تواند به سایر مسائل و موضوعات زندگی خود بپردازد؛ درحقیقت امنیت پایه و اساس پیشرفت و توسعه اجتماعی، اقتصادی و... انسان‌هاست. در این بین رسانه‌ها در تبیین وجود ماهوی امنیت در جامعه و شناساندن منابع، مراکز و مسائل ناامنی به مردم و همچنین با بیان و تشریح عواقب ناامنی می‌توانند سهم بسیار زیادی در حفظ، ارتقا و بسط امنیت و بیش از آن در گسترش احساس امنیت در جامعه داشته باشند. رسانه‌ها از یک سو پلی ارتباطی بین مردم و مسؤولان و از سوی دیگر منبع مطمئن و مورد وثوقی هستند که مردم از طریق آنها اخبار لازم را در خصوص اتفاقات مختلف به‌دست آمده می‌آورند؛ از این رو می‌توان گفت که رسانه‌ها از جایگاه و موقعیت بالا و والایی برخوردار هستند؛ جایگاه و موقعیتی که به‌مرور زمان به‌دست آمده و رسانه‌ها توانسته‌اند در طول روزگاری حدوداً ۱۰۰ ساله این وثوق و اطمینان را کسب کنند؛ لذا با توجه به جایگاه ویژه‌ای که رسانه‌ها نزد افکار عمومی از آن برخوردار هستند باید گفت که نقش

صدایشان کمتر شنیده می‌شود و مطالباتشان مورد توجه قرار نمی‌گیرد اما آستانه تحمل و تاب‌آوری کمتری نسبت به افشار مرفه و طبقه متوسط دارند. این طبقه که رفاه آنها تا حدودی از سوی دولتمردان و مسؤولین به فراموشی سپرده شده است، از فرصت‌های آموزشی بهره برده‌اند اما در بازار کار ناکام مانده‌اند، انتظارات آنها بالاست اما معیشت آنها متزلزل‌تر از قبل است.

البته این فقط معترضان متعلق به طبقه فرودست نبودند که ناآرامی‌های را رقم زدند بلکه طبقه متوسط نیز در این خصوص ایفای نقش نموده‌اند. حضور گسترده طبقه متوسط در این اعتراضات می‌توان هشدار جدی برای آینده باشد؛ زیرا ستون اصلی و سازنده جامعه طبقه متوسط است. با توجه اینکه در سال‌های اخیر به‌واسطه مسائل و مشکلات بعضاً اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، گسترده طبقه متوسط در جامعه تضعیف گردیده است، لذا این امکان ایجاد شده است که مطالبات غیرحیاتی و ضروری به‌آسانی به یک چالش عمده برای نظام تبدیل شود. به بیان دیگر مشکلات غیرسیاسی به‌آسانی به مشکلات سیاسی و امنیتی تبدیل گردد.

در مجموع می‌توان گفت، تأمل در گونه‌شناسی کنشگران حاکی از آن است که بازیگران و افراد مشارکت‌کننده در اعتراضات دو دهه اخیر در استان خوزستان به‌طور کلی کسانی بوده‌اند که احساس طرد اجتماعی داشتند و امیدی به آینده نداشتند مانند جوانان و گروه‌های فرودست (فقرا، تهیدستان، بیکاران). همچنین شایان ذکر است، طیف عمده‌ای از کنشگران ناآرامی‌های اخیر در خوزستان، احساس بی‌عدالتی و نابرابری در شهر و استان خود و نیز میان آحاد جامعه را تجربه نموده‌اند. احساس عدالت که ناظر بر برداشت ذهنی افراد از وجود عدالت در جامعه‌ای به لحاظ احساس عدالت قانونی، جنسیتی، قومی - محلی و عدالت توزیعی (برای مثال در استخدام‌های دولتی یا در تخصیص بودجه و اعتبارات رفاهی و عمرانی در کشور و استان‌ها و

سعی کرد با ابزار «رسانه» و به‌ویژه شبکه‌های اجتماعی و پلتفرم‌های خارجی توفیقی در این جهت به دست آورد. لذا می‌بینیم که هشتگ گذاری‌ها در فضای رسانه‌ای دشمن ابتدا برای تحریک و تشجیع معترضین مبنی بر حضور و ایجاد ناآرامی‌ها در کف خیابان با حمله و قبح زدایی پیرامون مفاهیم ایدئولوژیک نظام مبنی بر خراب‌کاری شرافتمندانه آغاز و سپس و در هفته‌های بعد این راهبرد کثیف رسانه‌ای جای خود را به هشتک‌های اعتصاب سراسری و نافرمانی‌های مدنی داد.

۵/۱/۱۰ احساس محرومیت نسبی

نکته دیگر «احساس تبعیض» ی است که براساس آگاهی به وجود آمده است. در این زمینه رسانه‌های جمعی بسیار مؤثرند. چراکه امروزه همه اقشار جامعه بسیار بیشتر از گذشته به اطلاعات دسترسی داشته و خودشان را با دیگران و سایر طبقات در جامعه و حتی در سطح جهانی قیاس می‌کنند؛ بنابراین این احساس تبعیض یا محرومیت نسبی می‌تواند مبنای اعتراضات و حتی شورش‌ها باشد. مورد دیگر وجود شکاف‌های متعدد در سطح سیاست و پیکره اجتماعی ماست که میان حاکمان با یکدیگر، حاکمان و مردم، حاکمان و نخبگان و نخبگان با یکدیگر وجود دارد. این شکاف‌ها زمینه‌ای فراهم می‌کند که امکان کنترل واحد جریان‌ها وجود ندارد. هر موجی که توسط نظام سیاسی به وجود می‌آید سریعاً در چالش‌های سیاسی افتاده و خنثی می‌شود، لذا مردم به دلیل دریافت پیام‌های متعارض عملاً آن‌ها را از مکانیسم تصمیم‌گیری خود کنار گذاشته و اثرگذاری آن را به حداقل کاهش می‌دهند.

بنابراین احساس محرومیت نسبی، یکی دیگر از دال‌های اصلی گفتمان نارضایتی در خوزستان است که با نشانه‌هایی از قبیل: «عدم تحقق اهداف جمعی» و «توقعات فزاینده» «مقایسه در سطوح استانی و با کشورهای مجاور» قابل معنایابی است.

بسیار زیادی را در ارتقا و حتی کاهش احساس امنیت جامعه می‌توانند ایفا کنند.

همواره در حوادث مختلف شاهد اهمیت بالای موضع‌گیری رسانه‌ها بوده‌ایم که چگونه برخی رسانه‌ها رسالت خود را به‌خوبی انجام می‌دهند و با مدیریت صحیح به ارائه مستندات و گزارش‌های به‌دست‌آمده از حوادث می‌پردازند و متأسفانه هستند رسانه‌هایی که صرفاً به دنبال بزرگ‌نمایی حوادث و اتفاقات هستند؛ رسانه‌های معدودی که خواسته یا ناخواسته با ارائه گزارش‌های خلاف واقع به حوادث دامن می‌زنند و بر آتش فتنه‌ای که معاندان و دشمنان روشن کرده‌اند بنزین می‌ریزند و آن را شعله‌ورتر می‌کنند. این‌گونه اقدامات در حقیقت آب به آسیاب دشمن ریختن است و رسانه‌ها باید به‌دوراز هرگونه جانب‌داری و به‌دوراز احساسات و هیجانات در بستر حقایق با حفظ مصالح کشور به تشریح مسائل بپردازند.

اما با این وجود، در ناآرامی‌های اخیر در کشور شاهد بودیم که برخی رسانه‌ها متأسفانه به‌گونه‌ای بر آتش فتنه‌ای که دشمنان افروخته بودند، دمیدند و متأسفانه برخی رسانه‌ها نتوانستند رسالت خود را به‌درستی به انجام برسانند و با دامن زدن به برخی مسائل و تولید برخی ابهامات شرایط را به‌گونه‌ای رقم زدند که برخی فرصت‌طلب‌ها با شعارهای اعتراضی و البته ضد حکومتی، به خیابان‌ها آمده و برای شهروندان مزاحمت‌هایی ایجاد نموده، به اموال عمومی و بیت‌المال آسیب‌ها رسانده و در روند عادی و روزمره زندگی مردم اختلال ایجاد نمودند. بدون شک در ناآرامی‌ها و حرکت‌های اعتراضی کشور، تلاش ناچوانمردانه رسانه‌های برون‌مرزی و برخی رسانه‌های داخلی به‌خصوص در فضای سایبری باعث شده که با اطلاع‌رسانی مغرضانه و هدفمند حقایق و واقعیت‌ها را وارونه به مردم نشان دهند و عرصه را برای سوءاستفاده برخی فرصت‌طلبان فراهم سازند. در اعتراضات اخیر شاهد بودیم که دشمن

جدول شماره ۹: دال اصلی احساس محرومیت نسبی و عناصر و نشانه‌های آن

عناصر و نشانه‌ها	دال اصلی
عدم تحقق اهداف جمعی	احساس محرومیت نسبی
توقعات فزاینده	
مقایسه در سطوح استانی و با کشورهای مجاور	

درواقع دینامیک این اعتراضات با برنامه‌های وعده داده‌شده دولت پیوند و گره‌خورده است به این معنی که چرا به‌رغم وعده‌های دولت بابت به سامان رساندن و رسیدن به نقطه ثبات در اقتصاد معیشتی، بوی بهبودی از اوضاع اقتصاد معیشتی کشور به مشام نمی‌رسد؟ بنابراین و در شرایط اوضاع نابسامان اقتصادی گریزی به اعتراضات خیابانی و تبعات مرتبط با آن یعنی شورش و برقراری نظم آشوب نیست. به‌عبارت‌دیگر، در شرایط تداوم وضعیت موجود، ما باید شاهد این اعتراضات تا حصول به نتیجه باشیم؛ اما مشکل آنجاست که دولت گویی پاسخی سازنده و اقناع‌کننده برای برون‌رفت از موجود ندارد و تنها جراحی موردنظر خود را پمپاژ پول بدون پشتوانه در قالب واریز یارانه به حساب سرپرستان کرده تا شاید تسکین موقتی برای کاهش و التیام دردها و زخم‌های اقتصادی مردم باشد. اعتراضات خیابانی نتیجه شرایط بد اقتصادی است و درواقع محرومیت و ناکامی و عدم پاسخ لازم به خواسته‌ها و مطالبات، موتور محرک و دینامیک این اعتراضات بوده است.

همچنین این احساس محرومیت نسبی ناشی از عدم تحقق اهداف جمعی نیز است. بیشترین تأثیرگذاری محرومیت نسبی بر شاخص‌های توسعه انسانی و تحقق اهداف است که اگر شرایط نامطلوب داشته باشند این امر منشأ دو جریان الف. عدم بروز استعدادها و ظرفیت‌های انسانی؛ ب. مهاجرت افراد مستعد به دلیل محرومیت خواهد بود که در هر دو حالت فوق، بهره‌وری در جامعه کاهش می‌یابد

احساس محرومیت نسبی در استان خوزستان بالاست. تدریجاً گریز محرومیت نسبی را برداشت دیگران از وجود اختلاف میان انتظارات ارزشی و توانایی‌های ارزشی‌شان تعریف می‌کند. انتظارات ارزشی کالاها و شرایطی از زندگی است که مردم خود را مستحق آن‌ها می‌دانند و توانایی‌های ارزشی کالاها و شرایطی‌اند که آنها فکر می‌کنند عقلاً توانایی کسب حفظ آنها را دارند. محرومیت نسبی زمانی است که بین انتظارات ارزشی افراد با توانایی‌های ارزشی آنها اختلاف آشکاری وجود داشته باشد.

گر^۱ (۱۳۹۹) معتقد است محرومیت نسبی عامل اصلی خشونت سیاسی در جوامع مختلف بوده است درحالی‌که رویکرد تبیینی که محرومیت نسبی را دارای تأثیر مستقیم و یا آن را به‌صورت غیرمستقیم به‌واسطه عدالتی نظیر اعتقاد به مشروعیت یا عدم مشروعیت نظام در پتانسیل خشونت سیاسی مؤثر می‌داند. طبق نظریه تدریج‌گرا اعتراضات و شورش‌ها را باید برآیند و نتیجه ناکامی یا محرومیت نسبی دانست. در شرایط ناکامی یا محرومیت نسبی، توقعات جامعه از دولت افزایش می‌یابد و در بدترین شرایط خود یعنی (افزایش توقعات- کاهش امکانات) شرایط برای اعتراضات، شورش‌ها و در نتیجه آنومیزه شدن جامعه فراهم می‌شود. «افزایش توقعات- کاهش امکانات» بیش از همه با اعتراضات خیابانی امروزی در برخی شهرهای کشور از جمله شهرهای استان خوزستان در انطباق است و در حقیقت انعکاسی از شرایط محرومیت و ناکامی‌های نسبی است.

¹ Garr

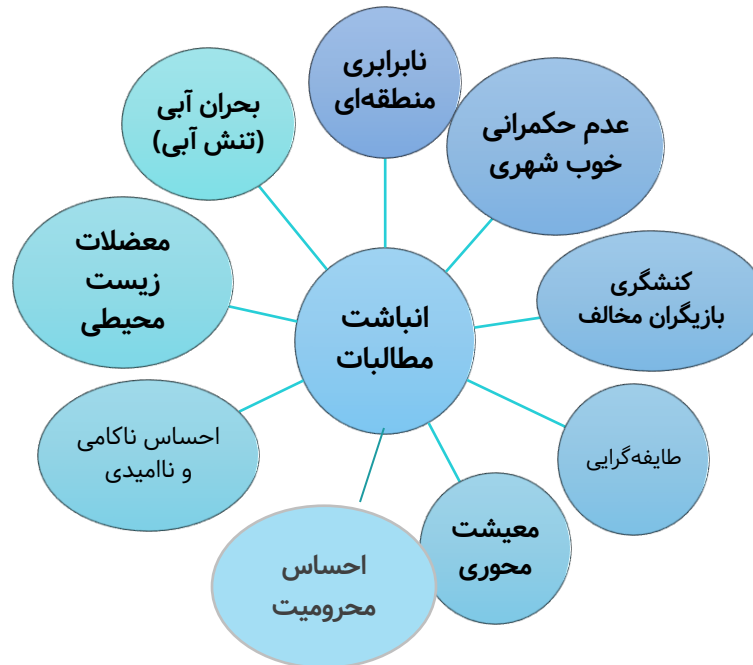
اخیر، احساس تبعیض در خوزستانی‌ها را بالا نشان می‌دهد، می‌توان اذعان داشت یکی از عوامل نارضایتی مردم در استان خوزستان، احساس تبعیض بیشتر نسبت به اغلب استان‌ها است که به دلیل مقایسه خود با توسعه اقتصادی قبل از انقلاب به واسطه نفت، مقایسه با کشورهای منطقه به خصوص کشورهای حاشیه خلیج فارس و مقایسه با آنچه از منابع مختلف، داشته‌ها و استعدادهای گوناگون اقتصادی اجتماعی در این استان است که این مسائل مبنای تبعیض را عمیق‌تر و شدیدتر می‌کند، به همین دلیل در ساعات اولیه اعتراضات، صدای بیشتری از اعتراض در خوزستان شنیده می‌شود.

حال که نسبت به تمامی دال‌های اصلی گفتمان اعتراضات در خوزستان، آگاهی حاصل شد، به‌منظور جمع‌بندی مباحث مطرح‌شده، درمجموع باید اذعان داشت که تحلیل گفتمان نارضایتی‌های دو دهه اخیر در خوزستان حاکی از آن است که دال شناور «نارضایتی» که بر مبنای دال مرکزی «انباشت مطالبات مردم» قابل‌تعریف است، ذیل گفتمان حاکم بر نارضایتی‌های مردم خوزستان در دو دهه اخیر، در قالب وقته‌ها یا دال‌های اصلی‌ای چون «نابرابری منطقه‌ای»، «احساس ناکامی و ناامیدی»، «بحران آبی (تنش آبی)»، «معضلات زیست‌محیطی»، «عدم حکمرانی خوب شهری»، «معیشت محوری»، «قومیت و طایفه‌گرایی»، «کنشگری بازیگران مختلف» «احساس محرومیت نسبی» مسدود و در مفصل‌بندی این گفتمان، حول عناصر و نشانه‌های مذکور، نظام معنایی‌ای را شکل داده است: نمودار ترسیم‌شده در ذیل، مبین مفصل‌بندی‌های گفتمان نارضایتی در دو دهه اخیر در استان خوزستان است:

و این امر خود منجر به تشدید محرومیت خواهد شد (گر، ۱۳۹۹: ۵۴).

محرومیت نسبی هنگامی افزایش می‌یابد که افراد وضعیت خود را با وضعیت گروه مرجعی مقایسه

می‌کنند که آنچه می‌خواهند و فکر می‌کنند باید داشته باشند دارد. هر چه مابه‌التفاوت منفی افراد بیشتر باشد، محرومیت نسبی آنها بیشتر خواهد بود. درمجموع می‌توان خلاصه کرد که انسان‌ها به‌سرعت، خواهان چیزهایی می‌شوند که فراتر از ابزار اجتماعی‌شان است و هنگامی که مشخص شد این ابزار کافی نیست به‌سرعت به خشم می‌آیند، اما محدودیت‌های خود را به‌کندی می‌پذیرند. استان خوزستان دارای بخش اعظمی از منابع نفت و گاز ایران و صنایع وابسته به آن چون پتروشیمی است. وجود مجتمع‌های بزرگ صنعتی، نقش اساسی در تولید برق کشور با توجه به رودخانه‌های پرآب آن، خاک مناسب و آب کافی برای کشاورزی، ازجمله این ظرفیت‌هاست. بااین‌همه استان خوزستان از موقعیتی استراتژیک نیز برخوردار است. نفت خوزستان و هم‌جواری این استان با خلیج فارس به‌عنوان یکی از نقاط استراتژیک جهان، از مؤلفه‌هایی است که آن را به‌عنوان یک استان استراتژیک ایران مطرح کرده است. به‌علاوه مرز نسبتاً طولانی آبی و خاکی و وجود شهرهای بندری، اهمیت ویژه‌ای به این استان بخشیده است. وجود بحران‌های منطقه‌ای و حضور نیروهای نظامی خارجی در مجاورت مرزهای این استان و خلیج فارس را نیز باید به مسائل فوق‌افزود ولی همان‌طور که تحقیقات نشان می‌دهد میزان نارضایتی‌ها و اعتراضات در دهه‌های اخیر در این استان بیشتر و حتی رادیکال‌تر از مناطق دیگر در ایران است. متون، مصاحبه‌ها و تحقیقات انجام شده در چند سال

نمودار شماره ۱: مفصل‌بندی گفتمان نارضایتی در دو دهه اخیر در خوزستان

۶ بحث و نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر باهدف تحلیل گفتمان‌های نارضایتی و رفتارهای اعتراضی دو دهه اخیر در استان خوزستان انجام شده است. در حال حاضر جامعه ایران و استان خوزستان با مسائل اجتماعی و اقتصادی متعددی روبرو است که اگر اسم آنها را بحران نگذاریم می‌توان از عبارت چالش‌ها استفاده کرد که همه آحاد جامعه به‌نوعی درگیر آنها هستند. چالش بیکاری، رشد اقتصادی پائین و گاه منفی، تورم بالا و پرنوسان، چالش محیط‌زیست، ناکارآمدی نظام بانکی، ورشکستگی صندوق‌های بازنشستگی، کسری بودجه، فساد اداری و اقتصادی گسترده، فرسایش شدید سرمایه اجتماعی، ورشکستگی مؤسسات مالی و اعتباری و چالش‌هایی از این دست وقتی در کنار هم قرار گیرند و با هم فرا رسند کمتر امیدی برای رفع آنها در میان گروه‌های مختلف اجتماعی به وجود می‌آید. این چالش‌ها وقتی جنبه انباشتی پیدا کند جامعه را با تهدیدات متعددی مواجه می‌کند که می‌تواند ثبات و امنیت کشور را به مخاطره اندازد. از

طرفی گروه‌های مختلف اجتماعی مطالبات گسترده‌ای دارند که در طول ۴۰ سال گذشته توجه اندکی به آنها شده یا حاکمیت در پاسخ‌گویی به آنها ناتوان بوده است و از طرف دیگر فشارهای خارجی و بین‌المللی به ایران بیشتر شده و گروه‌های معارض خارج نشین نیز به دنبال براندازی نظام مستقر هستند. در این شرایط عدم برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری مناسب در حوزه اقتصادی و اجتماعی حوادث و رخدادها پیش‌بینی نشده‌ای را شکل می‌دهد که برای کشور هزینه‌بر خواهد بود و طبقات پائین و متوسط جامعه بیشترین آسیب را متحمل می‌شوند. در این پژوهش تلاش شده است ضمن ارائه توصیف و تبیین دقیق و روشن از علل و عوامل، بسترها و شرایط اقتصادی-اجتماعی راهبردها و راهکارهای فراگیر را برای مدیریت بسترها و زمینه‌ها از منظر نخبگان اجرایی و دانشگاهی ارائه دهد. نتایج حاصل از تحلیل گفتمان لاکلو و موف در زمینه‌های نارضایتی و رفتارهای اعتراضی در خوزستان نشان داد که تحلیل گفتمان نارضایتی‌های دو دهه اخیر در خوزستان حاکی از آن است که دال

در مبحث حاضر، شناخت برجستگی‌ها و غیریت‌سازی و به‌تبع آن تسلط و هژمونی‌گفتمان نارضایتی در دو دههٔ اخیر در خوزستان، مطمح نظر قرار گرفته است؛ که مطابق نتایج می‌توان گفت، برجسته‌ترین عامل غیریت‌سازی میان ناآرامی‌های دو دههٔ اخیر در کشور با دیگر ناآرامی‌های پس از پیروزی انقلاب، حضور و اثرگذاری رسانه‌ها و شبکه‌های اجتماعی بوده است. می‌بایست اذعان داشت که ناآرامی‌ها، اعتراض‌ها و خشونت‌های اجتماعی یکی از موضوعات مهم پیش روی دولت‌ها در کشور طی دو دههٔ اخیر به شمار می‌رود که بی‌شک، پیشرفت و گسترش ارتباطات در سایه گسترش فضای مجازی در کشور، بر دامنه آنها افزوده است چراکه سبب افزایش آگاهی، اطلاع‌رسانی (واقع و غیرواقع)، توسعه و بالارفتن سطح توقعات و انتظارات شهروندان شده است. رسانه‌ها به دلیل توانایی در جهت‌دهی به افکار عمومی، نقش اساسی در مراحل مختلف بحران ایفا می‌کند. نقش دوگانه رسانه‌ها در بحران‌زایی و بحران‌زدایی، برجسته‌سازی و کوچک‌نمایی، امیدزایی و امیدزدایی و... دست‌کم بر صاحب‌نظران این عرصه، پوشیده نیست. در اعتراضات اخیر نیز همان‌طور که رهبر معظم انقلاب اسلامی می‌فرمایند، دشمن در رسانه‌ها لشکرسازی کرده است، لشکر سازی کاذب، انبوه‌سازی دروغ. اعتراضات اخیر در رسانه‌های فارسی‌زبان خارجی و شبکه‌های اجتماعی وابسته به آنها به‌گونه‌ای روایت و بازنمایی شد که گویی سراسر شهرچند میلیون نفری تهران را اعتراض، خشونت، جنگ، درگیری و جنازه فراگرفته است، این یعنی انبوه‌سازی دروغ که به‌واسطهٔ آن بخشی از واقعیت کشور به‌گونه‌ای غیرواقعی، انبوه و پرتکرار منعکس شد و افراد به این نتیجه رسیدند که بخشی از واقعیت، کل واقعیت است که البته این بحران می‌تواند با توانمندسازی جمهوری اسلامی ایران و هوشمندی مردم به پایان رسد؛ اما تأثیر روحی و روانی این حجم از دروغ‌های انبوه بر جامعه و اخلاقیات مردم باقی خواهد ماند.

شناور «نارضایتی» که بر مبنای دال مرکزی «انباشت مطالبات مردم» قابل‌تعریف است، ذیل گفتمان حاکم بر نارضایتی‌های مردم خوزستان در دو دههٔ اخیر، در قالب وقته‌ها یا دال‌های اصلی‌ای چون «نابرابری منطقه‌ای»، «احساس ناکامی و ناامیدی»، «بحران آبی (تنش آبی)»، «معضلات زیست‌محیطی»، «عدم حکمرانی خوب شهری»، «معیشت محوری»، «قومیت و طایفه‌گرایی»، «کنشگری بازیگران مختلف» «احساس محرومیت نسبی» مسدود و در مفصل‌بندی این گفتمان، حول عناصر و نشانه‌های مذکور، نظام معنایی‌ای را شکل داده است. به عبارتی عوامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی مختلف بر نارضایتی‌ها و رفتارهای اعتراضی افراد مؤثر بوده است. یافته‌های پژوهش با نتایج تحقیق ربیعی (۱۴۰۱)، آزاد ارمکی و همکاران (۱۴۰۰)، قربانی شیری (۱۴۰۰)، افشانی کبریایی (۱۳۹۹)، پناهی و گودرزی (۱۳۹۲) مبنی بر نقش مؤثر عوامل اقتصادی (نارضایتی اقتصادی، فساد اقتصادی، توزیع عادلانه ثروت، سیاست‌گذاری اقتصادی و توزیع ناعادلانه درآمد) بر کنش سیاسی اعتراضی افراد همسو است. همچنین نتایج تحقیقات شاهی و تبریزی (۲۰۲۰)، جونز (۲۰۱۹) و دلتون (۲۰۱۰) نیز نتایج تحقیق حاضر را تأیید می‌کنند. همچنین با نتایج تحقیق آزاد ارمکی و همکاران (۱۴۰۰)، محمد زاده و همکاران (۱۳۹۹)، حاجبانی (۱۳۹۷)، پناهی گودرزی (۱۳۹۲)، برندل هلم (۲۰۱۲)، اسویت لانا چرنیخ (۲۰۱۴)، دلتون (۲۰۱۰) مبنی بر اینکه نارضایتی سیاسی، نتایج انتخابات، عدم تحقق وعده‌های انتخاباتی، ناکارآمدی حکمرانی و همچنین شیوه حکمرانی بر اعتراضات می‌تواند به‌عنوان زمینه و عاملی برای وقوع اعتراضات و نارضایتی باشد، مطابقت دارد. درزمینهٔ تأثیر عوامل فرهنگی بر رفتارها و کنش‌های اعتراضی نیز نتایج تحقیق با نتایج تحقیقات پناهی گودرزی (۱۳۹۲)، ساسانیان (۱۳۹۶) مطابقت دارد. ساسانیان با تمرکز بر نظریه محرومیت نسبی معتقد است که معاندین با تأکید بر فقر، بیکاری و... در جهت اعمال عملیات روانی بر اعراب خوزستان هستند.

(اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و...) وجود نداشته و در راستای آن تحلیلی جامع و کارآمد ارائه نگردد، همچنان احساس ناراضی در میان آحاد مردم خوزستان وجود خواهد داشت و کارآمدی نظام سیاسی را زیر سؤال خواهد برد و به تبع آن ادراک عمومی مبنی بر ضعف و ناکارآمدی نظام سیاسی در کشور پررنگ‌تر خواهد شد و اعتماد سیاسی - اجتماعی نیز به سطوحی نزولی تنزل می‌یابد.

همچنین مطالعه برخی از شاخص‌ها و واکنش‌های رفتاری مردم خوزستان در برابر مسائل روزمره در جامعه و همچنین بررسی رفتارها و عکس‌العمل‌هایی که حاکی از نزاع، درگیری، اعمال خشونت و رفتارهای پرخاشگرانه است و مطالعه نرخ و روند آنها، این واقعیت را گوشزد می‌نماید که واکنش‌ها و اعمال مردم (حداقل در بخش‌هایی از جامعه) بیش از آنکه عقلانی و قانونمند باشد، مبتنی بر تحریک‌های احساسی و انگیزش‌های انفعالی و پرخاشگرانه است. این گزاره در صورت صحت (که اثبات آن با توجه به آمارهای موجود چندان مشکل نیست) شرایط غیرطبیعی و نسبتاً نامتعادلی از وضعیت رفتاری و روانی جامعه را به نمایش می‌گذارد؛ یعنی بخش‌هایی از جامعه به جای تأمل‌گرایی و تعیین وزن هر پدیده و یا مطالعه و دقت نظر نسبت به ضرورت‌های نوع واکنش، رفتار و عکس‌العمل‌هایی را از خود بروز می‌دهند که بیش از هر عاملی بر تحریکات عصبی و برانگیختگی‌های روانی ابتناء و اتکا دارد. اگر این نوع عکس‌العمل صرفاً در افراد و یا عناصر خاص و متمایزی قابل مشاهده باشد، این صفت در سطح فردی قابل تبیین و تحلیل است، اما آنگاه که این شرایط در بخش‌های قابل‌توجهی از جامعه مشاهده و نرخ اعمال مشابه در حال تزايد باشد، این شرایط را باید «صفت جامعه» دانست و آن را در سطح اجتماعی مورد تحلیل و بررسی قرار داد؛ به عبارت دیگر جامعه واجد صفاتی گردیده است که آن صفات و ویژگی‌ها، اجزا و اقشار متفاوت اجتماعی را متأثر و کارکرد مشابهی را برای آنها در پی دارد. این گزاره نیز اهمیت وافری

در آخر، یافته‌های حاصل از تحلیل گفتمان به روش لاکلو و موف در خصوص نارضایتی‌ها در دو دهه اخیر در خوزستان، مبین آن است که مشکلات به‌جامانده از انبوه مسائل حل‌نشده استان خوزستان، از مشکل فاضلاب تا توسعه‌نیافتگی و از نابرابری در برخی مناطق تا برخی باورهای غلط فرهنگی در خصوص وظایف دولت و... کار را به نقطه جوش رسانده است و در این میان، ترکیبی از احساسات و ادراکات مردم خوزستان نیز بر رفتار و کنش سیاسی آنان تأثیرگذار بوده و درنهایت، بروز رفتار اعتراضی و پدیده ناآرامی را شکل داده است. به طوری که می‌توان گفت، مواردی چون: معضلات اقتصادی، معیشتی، زیست‌محیطی، کالبدی، اجتماعی، امنیتی، قومیتی و نیز ادراک مردم از وضعیت نامناسب اقتصادی و معیشتی، بی‌عدالتی، ادراک مردم از ناکارآمدی مسؤولان و نیز احساساتی چون: احساس تبعیض و نابرابری، احساس بی‌اعتمادی سیاسی، احساس عقب‌ماندگی و تحقیر، احساس ناکامی و ناامیدی؛ معرّف «رفتار سیاسی اعتراض» در استان خوزستان بوده است.

تحلیل گفتمان «اعتراضات دو دهه اخیر در استان خوزستان» در آخر ما را بدین سو رهنمون می‌کند که با توجه به آنکه عوامل شکل‌دهنده به ادراک ایرانیان در طول سالیان متمادی پابرجا بوده و از اثرگذاری این عوامل و فاکتورها در طول سالیان کاسته نشده است، لذا قابل پیش‌بینی است که احساسات برآمده از این ادراکات نیز همچنان پابرجا بوده و لذا کنشی که درنهایت مردم ایران از خود بروز می‌دهند، همچنان کنش و رفتاری اعتراضی باشد. بر این مبنا می‌توان ارزیابی نمود که اعتراضاتی که در سال‌های اخیر در کشور و مشخصاً در استان خوزستان به وقوع پیوسته، در راستای یکدیگر بوده و هرچند شیوه، سبک و کنشگران در هر اعتراض متفاوت از اعتراض و ناآرامی دیگر است، اما همچنان مجموع این اعتراضات هم‌نوا با یکدیگر بوده و منقطع نیست. بر این مبنا تا زمانی که نگاهی چندبعدی به معضلات و مشکلات استان محروم خوزستان

و به‌ویژه تعارضات سیاسی این روند را تسهیل کرده و دشمنان باوقوف بر این نقایص و فرصت رسانه‌ای خود در تلاش‌اند آسیب‌های متفاوتی را بر ساختار روانی و احساس امنیت اجتماعی مردم وارد آورند. در مقابل الگوی دشمنان، اقدامات و برنامه‌های گوناگونی باید مدنظر قرار گیرد که بازشناسی آن گام بنیادین در مدیریت روندهای روانی - اجتماعی در چشم‌انداز آینده محسوب می‌شود.

راهکارها

به‌طورکلی می‌توان با توجه به نتایج به‌دست‌آمده در جهت افزایش آستانه تحمل و کاهش تحریک‌پذیری افراد می‌توان راهکارهای زیر را ارائه داد:

۱. نظارت هوشمندانه بر فضاهای مجازی و سایبری
۲. تغییر روند تولیدات رسانه‌ای، رادیویی و تلویزیونی صداوسیما مبتنی بر نشاط، آرامش و امنیت روان‌شناختی و اجتماعی
۳. بسط و گسترش عدالت اجتماعی و فقرزدایی و مدیریت تعدیل روند مشکلات و آسیب‌های اجتماعی (تورم، بیکاری، اعتیاد، طلاق، شکاف طبقاتی و...) در سطح استان و همچنین کشور
۴. بهبود و تقویت نظام تأمین اجتماعی و پوشش مناسب به نیازهای اجتماعی اقشار در معرض آسیب
۵. رصد و پایش مستمر چالش‌های اجتماعی در عرصه‌های متفاوت و به‌ویژه مدیریت افکار عمومی
۶. آموزش مهارت‌های شخصیتی همچون کنترل احساس، روحیه انتقادپذیری، اعتمادبه‌نفس، ایجاد ارتباط، سازگاری و... و جامعه‌پذیر کردن افراد توسط نهادهای تأثیرگذار و فراهم کردن زمینه سلامت و آرامش روانی در افراد.

دارد؛ یعنی چنانچه زیرساخت‌هایی در جامعه پدیدار گردد که جنبه‌های تحریک‌کننده و نگران‌کننده آن تعمیق شود، کارکردهای تعمیم‌یافته‌ای را در اقشار و افراد متفاوت پدید می‌آورد که منشأ عکس‌العمل‌ها و تأثیرات مشابهی است. بروز این وضعیت حاکی از یک نقص، مشکل و اختلال اجتماعی است که نمی‌توان از طریق مدیریت اجزای جامعه و یا اتخاذ راهکارهای تقابلی در مقابل افرادی که چنین رفتارهایی دارند آن پدیده را مدیریت کرد، چراکه عنصر تأثیرگذار و متغیر ایجادکننده در سطح جامعه پدیدار گردیده و مداوماً کارکردهای خود را بر جامعه تحمیل می‌کند و افراد جامعه نیز از این شرایط ساختاری متأثرند و رفتارهای همانند و مشابهی از خود بروز می‌دهند.

همان‌گونه که ملاحظه شد عوامل و زمینه‌های گوناگونی پدید آمده است تا نگرانی‌ها و دغدغه‌هایی را در سطح اجتماعی بر مردم تحمیل و بدین طریق آرامش جمعی را برهم زنند. قطعاً آنچه در حال رقم خوردن است بستری طبیعی ندارد و حاکی از برنامه‌ریزی دشمنان از یک‌سو و ضعف‌های مدیریت افکار عمومی از سوی دیگر است. مقابله با این شرایط گرچه تاکنون از کارآمدی کافی برخوردار و اکثریت جامعه شرایط امنیتی کشور و جامعه را مثبت ارزیابی کرده‌اند، اما شتاب دشمنان، نوع بازیگری آنان و فشارهای رویکردی، راهبردی و رسانه‌ای آنان در قیاس با گذشته تشدید و گسترش یافته است. به‌طور طبیعی تحریم آثار خودش را در جامعه باقی گذاشته و بخش‌هایی از جامعه از شرایط پیش‌آمده متأثر گردیده‌اند، اما آنچه اهمیت دارد نقش متغیرهای بیرونی نیست بلکه باید با تأمل بر روندهای اجتماعی به عواملی مثل «بیرونی شدن مصرف رسانه‌ای جامعه» اشاره کرد که متأسفانه این تغییر آثار و عوارض گوناگونی را بر کشور تحمیل کرده است و فضای افکار عمومی از تبلیغات مسموم دشمنان مصون نیست. نقص‌های رسانه‌ای کشور در کنار ضعف در مدیریت مجاب‌سازی و تصویرسازی واقعی از وضعیت کشور

۱۶. توجه و برنامه‌ریزی جهت مدیریت مطالبات قومی، نسلی، جنسی و مذهبی که باید با تفکیک بین مطالبات واقعی و غیرواقعی، آن بخش از نیازهای مطالبات واقعی که قابل پاسخگویی هستند در اولویت قرار گیرند.

منابع مالی

این مقاله حمایت مالی نداشته است. نویسندگان مقاله اعلام می‌دارند که از هرگونه سوءرفتار و جعل داده پرهیز نموده‌اند و در قبال اثر از شخص ثالث وجهی دریافت ننموده‌اند.

سهم نویسندگان

این مقاله مستخرج از رساله دکتری خانم هیدا طوافی به راهنمایی اساتید جناب آقای دکتر کریم رضا دوست و جناب آقای دکتر جعفر هزارجریبی و مشاوره جناب آقای دکتر احسان کاظمی است.

تعارض منافع

نویسندگان مقاله فاقد تعارض منافع هستند.

تقدیر و تشکر

از اساتید، نخبگان و کارشناسان، مدیران و سیاست‌گذاران اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و سایر صاحب‌شوندگانی که در این تحقیق شرکت کرده‌اند و همکاری داشته‌اند، کمال تشکر را دارا هستیم.

۷. مبارزه با سوءاستفاده، رانت و رانت‌خواری که زمینه‌ساز ایجاد بدبینی، بی‌اعتمادی، شکاف طبقاتی و ... می‌شود

۸. مدیریت و پوشش مناسب بر روند مکان‌یابی اجتماعی و جلوگیری از ایجاد مناطق حاشیه‌نشینی، کارتن‌خواب و...

۹. حفظ سطح امیدواری به آینده به‌ویژه در تحصیل‌کردگان دانشگاهی

۱۰. ایجاد فضای مناسب جهت مشارکت نوجوانان و جوانان در عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، ورزشی و...

۱۱. حمایت از اقشار آسیب‌پذیر بخصوص بیکاران، بی‌سرپرستان، زنان خودسرپرست، فرزندان طلاق، فرزندان زندانیان، زنان مطلقه و...

۱۲. مراقبت جدی از دوقطبی شدن جامعه و ممانعت از ایجاد زمینه‌های تضادآفرین ناشی از آن

۱۳. تصویرسازی مثبت از روند تحولات کشور در نظام تبلیغاتی و رسانه‌ای

۱۴. ایجاد فضای «بحث و گفت‌وگو» در عرصه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و...

۱۵. گسترش و تسهیل دسترسی به کانون‌های مشاوره‌ای کشور بخصوص برای نوجوانان و جوانان و افزایش ارائه خدمات مشاوره‌ای رایگان مانند مشاوره‌های روان‌شناسی، حل مسأله، تصمیم‌گیری و...

منابع

- ابراهیمی، حامد؛ پناهی مهربانی، مجید؛ بیگلری، پویان (۱۴۰۱). تأثیرات آلودگی رودخانه مرزی ارس توسط کشورهای ارمنستان و آذربایجان بر امنیت و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران. مجله پژوهشنامه مطالعات مرزی، ۱۰(۴)، ۱۲۹-۱۴۶.
- آپ، کارل دیتر (۱۳۹۵). جنبش اجتماعی و اعتراض سیاسی. ترجمه مجید عباسی. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- احمدی، یعقوب (۱۳۹۸). تأثیر انواع سرمایه اجتماعی در شبکه‌های اجتماعی بر انواع مشارکت سیاسی مورد مطالعه شهروندان ۱۸ سال به بالای سنج. مجله جامعه‌شناسی کاربردی، ۳۰(۳)، ۱-۲۲.
- آزاد ارمکی، تقی؛ جلالی پور، حمید رضا؛ حاجلی، علی (۱۴۰۰). پیدایش جمعیت معترض: از جنبش‌های شهری تا جنبش‌های فراگیر. مجله توسعه محلی (دانشکده علوم اجتماعی)، ۱۲(۲)، ۴۷۳-۴۹۹.
- افشانی، علیرضا؛ کبریایی، شیوا (۱۳۹۹). از احساس بی‌عدالتی تا بدبینی اجتماعی: رنج مضاعف شهروندان. فصلنامه بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۱۰(۲)، ۷-۲۷.
- افتخاری، جواد (۱۳۴۷). ولگردی از نظر حقوق جزای تطبیقی (رساله دکتری، رشته حقوق، دانشگاه تهران).
- آهنگری، عبدالمجید و بغلانی، مریم (۱۳۹۵). تعیین درجه توسعه‌یافتگی شهرستان‌های استان خوزستان از نظر شاخص‌های بهداشتی-درمانی در دو مقطع زمانی ۱۳۸۷ و ۱۳۹۲. فصلنامه اقتصاد و توسعه منطقه‌ای، ۲۳(۱۱)، ۱۴۶-۱۶۶.
- باقری، معصومه؛ طوافی، هیدا (۱۴۰۰). مطالعه جامعه‌شناختی وضعیت امید به آینده و عوامل مؤثر بر آن (مورد مطالعه: حاشیه نشینان کلانشهر اهواز). طرح پژوهشی. مجری: دانشگاه شهید چمران اهواز.
- براتعلی پور، مهدی؛ امانی، محمد رضا (۱۳۹۶). کنش‌های هویتی در جنبش‌های اجتماعی جدید (مورد مطالعه جنبش‌های اعتراضی در ایران و انگلستان). نشریه سیاست‌های راهبردی و کلان، ۵(۲۰)، ۱-۲۶.
- پناهی، محمد حسین؛ گودرزی، آیت (۱۳۹۲). ناآرامی‌های اجتماعی؛ عوامل و فرآیند آن. پژوهش نامه نظم و امنیت انتظامی، ۶(۳)، ۱-۳۰.
- تیلی، چارلز (۱۳۸۶). مدل‌ها و واقعیت‌های کنش جمعی توده‌ای. ترجمه علی حاجلی. در کتاب فهم و مطالعه جنبش‌های اجتماعی جدید. تهران: جامعه و فرهنگ.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۹۷). اعتراضات و ناآرامی‌های دی ماه ۱۳۹۶؛ تحلیل‌ها و برآوردها. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۹۷). ناامیدی اجتماعی: گرانیگاه ناآرامی‌های دی ماه ۱۳۹۶. برگرفته شده از کتاب مجموعه مقالات اعتراضات و ناآرامی‌های دی ماه ۱۳۹۶؛ تحلیل‌ها و برآوردها. تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- حسینی زاده آرانی، سید سعید؛ مرادی، عبدالله؛ وثوقی اصل، اصغر؛ مهتری آرانی، محمد (۱۴۰۱). تحلیل بر ریشه‌های اجتماعی شکل‌گیری و بروز نارضایتی اجتماعی در ایران (مورد مطالعه: شهروندان تهرانی). فصلنامه علمی امنیت ملی، ۱۲(۴۳)، ۲۲۷-۲۶۰.
- حسینی، حسین؛ مقدم فر، حمید رضا؛ قنبر پور، مصطفی (۱۳۹۳). واکاوی نقش و کارکرد
- بر روش تحلیل گفتمان لاکلو و موف

کارگری استان کرمان. فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، ۱۱(۴۲)، ۱۶۳-۱۸۰.

صفدری، سلمان (۱۳۷۴). رضایت اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن (پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته پژوهشگری علوم اجتماعی، دانشگاه شهید بهشتی)

صفری شالی، رضا (۱۳۹۸). بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در بین مردم ایران. طرح پژوهشی. سازمان امور اجتماعی کشور (شورای اجتماعی وزارت کشور).

صفری شالی، رضا (۱۳۹۶). بررسی میزان نشاط (شادکامی) اجتماعی در بین مردم شهر تهران و عوامل مؤثر بر آن، طرح پژوهشی. مجری: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات فرهنگ و ارشاد اسلامی.

صفری شالی، رضا (۱۳۹۷). بررسی وضعیت سرمایه اجتماعی در بین مردم ایران. طرح پژوهشی. مجری: سازمان امور اجتماعی کشور (شورای اجتماعی وزارت کشور).

صفری شالی، رضا (۱۳۹۸). بررسی وضعیت رضایت اجتماعی مردم ایران. طرح پژوهشی. مجری: وزارت کشور، با همکاری دانشگاه خوارزمی.

فرکلاف، نورمن (۱۳۷۹). تحلیل انتقادی گفتمان. ترجمه فاطمه شایسته پیران. تهران: انتشارات طبع و نشر.

فیلیپس، لوئیز؛ یورگنس، ماریان (۱۳۸۹). نظریه و روش در تحلیل گفتمان. ترجمه هادی جلیلی. تهران: نشر نی.

قربانی، سید ایمان؛ شیری، طهمورث (۱۴۰۰). محرومیت نسبی و ظرفیت سازی برای بحران اجتماعی: مطالعه موردی حوادث ۱۳۹۶. فصلنامه علمی پژوهشی پژوهش‌های اجتماعی، ۱۳(۵۱)، ۴۰-۶۳.

شبکه‌های اجتماعی مجازی در حوادث انتخابات سال ۱۳۸۸ جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه آفاق امنیت، ۷(۲۴)، ۵۳-۷۷.

حیدری، آرمان؛ ملک احمدی، حکیمه (۱۳۹۸). تحیل بازنمایی زن در گفتمان اعتدال، تحلیل گفتمانی سخنرانی‌های حسن روحانی. مجله پژوهش نامه زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۰(۴)، ۵۳-۷۶.

ربیعی، مهناز (۱۴۰۱). مطالعه تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات و توزیع درآمد بر ناآرامی‌های اجتماعی در ایران. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار)، ۲۲(۱)، ۱۷۵-۲۰۴.

رئیزی نژاد، آرش (۱۳۹۷). انقلاب و جنبش‌های اجتماعی، خوانشی نوین. فصلنامه رهیافت‌های سیاسی بین الملل، ۹(۴)، ۶۱-۸۹.

رمضانی آرانی، مجید؛ محمدیان ساروی، محسن (۱۳۹۹). شناسایی و اولویت بندی عوامل اقتصادی مؤثر بر بروز نارضایتی‌های اجتماعی (مورد مطالعه شهروندان تهران). فصلنامه علمی مطالعات بین رشته‌ای دانش راهبردی، ۱۰(۳۸)، ۶۹-۹۶.

ساسانیان، سعید (۱۳۹۶). عملیات روانی سایت العربیه بر عرب‌های خوزستان با تمرکز بر احساس محرومیت نسبی رفاهی. فصلنامه آفاق امنیت، ۱۱(۳۸)، ۱۱۵-۱۴۲.

صادقیان، خدیجه؛ علمی، محمود (۱۳۹۲). بررسی رابطه رضایت اجتماعی با مسئولیت اجتماعی دبیران دبیرستان‌های عجب شیر. مطالعات جامعه‌شناسی، ۵(۱۹)، ۳-۲۱.

صارمی، نوذر امین؛ خواجه پور، جواد (۱۳۹۵). بررسی عوامل صنفی تأثیرگذار بر نارضایتی‌های

ملکی، سعید؛ احمدی، رضا و ترابی ذبیح‌الله (۱۳۹۳).
سطح بندی توسعه آموزشی در
شهرستانهای استان خوزستان. مجله
مطالعات برنامه ریزی آموزشی، ۲(۴)، ۱۶۷-
۱۹۷.

موحدیان، علی؛ اصغری پور دشت بزرگ، نظام؛
چیت سازان، منوچهر و نوذر پور، لاله
(۱۳۹۳). نگاهی به استحصال آب در استان
خوزستان. دومین همایش ملی بحران آب
(تغییر اقلیم، آب و محیط زیست). ۱۸
شهریور. دانشگاه شهید چمران اهواز.

نظم فر، حسین و علی بخشی، آمنه (۱۳۹۳).
سنجش نابرابری فضایی توسعه یافتگی
ناحیه‌ای (مطالعه موردی: استان خوزستان)،
فصلنامه برنامه ریزی فضایی، ۴(۳)، ۹۹-
۱۱۴.

نوروز پرور، مرتضی (۱۳۹۹). تحلیل اعتراضات
سیاسی دی ماه ۱۳۹۶. نشریه علمی
پژوهشنامه علوم سیاسی، ۱۴(۴)، ۱۸۵-
۲۲۰.

نوری، مختار؛ قلی پور، مجتبی (۱۳۹۷). رسانه‌های
جدید و کنش جمعی در جامعه سیاسی
ایران. فصلنامه جستارهای سیاسی معاصر،
۹(۲)، ۳۳-۵۳.

Chenoweth, E., & Cunningham, K. (2012).
Understanding nonviolent
resistance: an introduction. *Juornal
of Peace Research*, 50(3), 271- 276.

Cherniykh, S. (2014). When do political
parties protest election results?,
Comparative political studies,
47(10), 1359- 1383.

Delton, R., Sickle, A. v., & Weldon, S. (2010).
The individual-institutional nexus
of protest behavior. *British journal
of political science*, 40(1), 51- 73.

کرایب، یان (۱۳۸۷). نظریه اجتماعی مدرن: از
پارسونز تا هابرماس. ترجمه عباس مخبر.
تهران: نشر آگه.

گار، تدرابرت (۱۳۹۹). چرا انسانها شورش می‌کنند.
ترجمه علی مرشدی‌زاده. تهران: پژوهشکده
مطالعات راهبردی.

گمشاد، مریم (۱۳۹۴). شکل‌گیری گفتمان اعتدال،
اصلاحات، عقلانیت در عرصه سیاسی ایران.
کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی و
روانشناسی و علم اجتماعی. ۲۷ آبان. مرکز
همایش‌های بین‌المللی صدا و سیما.

لطفی، صدیقه؛ شعبانی، مرتضی، (۱۳۹۲). ارائه
مدلی تلفیقی جهت رتبه‌بندی توسعه
منطقه‌ای مطالعه موردی: بخش بهداشت
و درمان استان مازندران. نشریه تحقیقات
کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۳(۲۸)، ۷-۳۰.

محمد زاده، محمد علی؛ اسماعیل زاده، علیرضا؛ احد،
پرویز (۱۳۹۹). پیامدهای سیاسی
شکاف‌های اجتماعی و مسأله حکمرانی
خوب در ایران پس از دهه ۱۳۴۰.
پژوهش‌های روابط بین‌الملل، ۱۰(۱)، ۱۶۷-
۲۰۰.

Fisher, D. R., & Leung, T. (2019). The
science of contemporary street
protest: new efforts in the United
States. *Science advances review*,
5(10), 1-15.

Harris, Z. S. (1952). *Methods in structural
linguistics*. University of Chicago
Press, (28), 1-30.

Helm. S. D., & Farmanesh. A. (2021).
Disappointed in rouhani, Iranians
seek a different sort of leader in
june elections. *Iran poll unveiling*

- Iran. *The Chicago council on global affairs*, 1-8.
- Laclau, E., & Mouffe, C. (1985). *Hegemony and socialist strategy: towards a radical democratic politics*. London: Verso Books.
- Macmillan, K. (2006). *Discourse analysis- a primer*:
(Online:<http://www.ischool.utexas.edu/~palmquis/courses/discourse.htm>)
- Moghanizadeh, S. (2013). The role of social media in Iran's green movement, go the gothenburg university library. *Department of applied information technology*, 093(1651-4769), 1- 32.
- Nikitina, A.S., Vasileva, E. L., Zerchaninova, T. E., Alatorceva, I.S., & Ruchkin, A. V. (2022). Protest activity of Russian youth: motives & factors and value dominants. *International transaction journal of engineering, management, & applied sciences & technologies*, 13(3), 1-9.
- Saidi, M. (2018). More protests, no progress: the 2018 Iran protests. *American enterprise institute*, December, (19), 1-15.
- Shaw, M., & Costanzo, P.R. (1985). *Theories of socialpsychology USA*, Mc Grave. Second edition.
- Shahi, A., & Abdoh Tabrizi, E. (2020). IRAN'S 2019-2020 demonstrations: the changing dynamics of political protests in Iran. *Journal Asian affairs*, 51(1), 1- 41.
- Snyder, C. R. (1994). *The psychology of hope: you can get there from here*. Free Press.
- Tusa, F. (2013). How social media can shape a protest movement: the cases of Egypt in 2011 and Iran in 2009, *Arab media and society* (17), 1- 19.
- Van Dijk, T. (2003) *Critical discourse analysis*. The handbook of discourse analysis. London: Blackwell
- Zhi, K., Tan, Q., Chen, S.i., Chen, Y., Wu, X., Xue, C., & Song, A. (2022). How does social security fairness predict trust in government? The serial mediation effects of social security satisfaction and life satisfaction, *internasional journal of environmental research and public health*, 19(6867), 1-14.